

Tartu Ülikool

Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond

Ajaloo ja arheoloogia instituut

Uusima ajaloo osakond

Marian Laur

Naise kuvand ajakirjas Pilt ja Sõna

Bakalaureusetöö

Juhendajad: Karin Veski, PhD

Tõnu-Andrus Tannberg, PhD

Tartu 2023

Sisukord

Sissejuhatus.....	3
1. Uurimuse teoreetilised lähtekohad ja terminoloogia.....	7
1.1. Kuvand.....	7
1.2. Stereotüüp.....	9
1.3. Soo- ja naisajaloo uurimise põhijooni.....	10
1.4. Propaganda ja ideoloogia.....	12
2. Uurimuse ajalooline taust.....	16
2.1. Eesti NSV ühiskond aastatel 1941–1966.....	16
2.2. Ajakirjandus ja fotograafia Eesti NSV-s.....	18
2.3. Propaganda kasutamine Eesti NSV-s.....	20
3. Ajakiri Pilt ja Sõna analüüs.....	22
3.1. Ajakirjast Pilt ja Sõna.....	22
3.2. Naine kui täieõiguslik kodanik sotsialistlikus ühiskonnas.....	23
3.3. Töötav naine.....	27
3.4. Naine kui koduperenaine ja ema.....	30
3.5. Moodne naine.....	33
Kokkuvõte.....	36
Kasutatud allikad ja kirjandus.....	38
Summary.....	41

Sissejuhatus

Nõukogude Liit soovis esitada end kui sotsialistliku demokraatiaga riiki, kus naistel ja meestel on võrdsed võimalused. Selle tõttu andis Nõukogude Liit naistele tsiviil- ja poliitilised õigused. Siinjuures aga ei arvestatud, et naiste kogemused ja ühiskonnas kujunenud rollid olid erinevad. Naiselikkust hakati varjutama propaganda kaudu, kinnistamaks põhimõtet, et naistel on samad võimalused, mis meestel. Seekaudu tekkisid ühiskonnas ka kuvandid,¹ mis nõukogude ideoloogiale vastasid. Sellega soovis Nõukogude Liidu võim näidata oma ühiskonda kui uudsemat ja paremat (kui näiteks lääneriikides), kus naised ja mehed on võrdsed. Tegelikuses oli aga naiste olukord keeruline, kuna palgad ei saanud meeste omadega võrdseteks ning laste saamise ja kasvatamise tõttu oli töö käimine raskendatud. Reaalsuse moonutamiseks oli vaja kasutada propagandat, et luua positiivne kuvand. Meedia oli sealjuures üks olulisemaid propaganda meetmeid. 20. sajandi üheks peamiseks massimeedia vahendiks olid ajalehed ja ajakirjad, kusjuures olulisel kohal olid ka fotoajakirjad, mille visuaalid aitasid sõnumil kiiresti inimesteni jõuda. Tänapäeval pole meedia suur mõju kuhugi kadunud ning tähtsat rolli etendavad endiselt ka pildilised materjalid.

Uurimistöö analüüsitavaks allikaks on ajakiri *Pilt ja Sõna*. Selleks on läbi vaadatud tekstid, fotod ja joonistused, mis kujutavad naisi, et täita töös seatud eesmärgid. *Pilt ja Sõna* oli üks olulisemaid nõukogudeaegseid fotoajakirju Eesti Nõukogude Sotsialistlikus Vabariigis (Eesti NSV-s), kus kajastati tollast igapäevaelu. Ajakiri ilmus aastatel 1941 ning 1946–1966. *Pildis ja Sõnas* ilmusid artiklid päevakajaliste sündmuste kohta, milleks olid näiteks valimised, tähtpäevad ning olulisemad meelelahutus- ja spordiüritused. Samuti kajastati ajakirjas välisriikide tähtsamaid sündmusi või tutvustati võõrriigi kombeid ja kultuuri. Lisaks sellele leidis ajakirja numbrites ilukirjanduslikke jutukesi ning luuletusi. Fotoajakirjale omaselt toimusid selles ka fotovõistlused, mille jaoks jagati ajakirjas nippe.

Meedia, sealhulgas ajakirjad, oli üks viis ideoloogia levitamiseks. Nõukogude Liidu eesmärk oli kasvatada uus nõukogude inimene ning selle üheks osaks oli ka uue naise kujundamine. Uurimistöö eesmärk on selgitada, milline on naise kuvand ajakirjas *Pilt ja Sõna*. Selle eesmärgi täitmiseks analüüsitakse väljaande nii visuaalset (fotod, joonistused) kui ka tekstilist sisu. Töö lähtub konstruktivistlikust teooriast ja kasutatud on allikakriitilist

¹ Vt. 1.1. *Kuvand*, lk 7–8.

meetodit. Konstruktivistlik teooria sedastab, et inimeste teadmised endast ja neid ümbritsevast maailmast on konstrueeritud ning käitumisviis on sellest mõjutatud.² Töö sihiks on samuti uurida, kas ja kuidas kuvand aja jooksul muutus. Nõukogude Liidus taheti naisi rakendada tööjõuna, mistõttu tekkis ka võrdsustamise ja võrdõiguslikkuse müüdiloomed. Naise kuvandi uurimine on oluline, et aru saada, kuidas on ajalooliselt naisi ühiskonnas positioneeritud ning milliseid rolle on neile omistatud.

Uurimuse esimene peatükk käsitleb terminoloogiat ning teooriaid. Selles on määratletud, mis on kuvand ja stereotüüp, kuidas need tekivad, missugune on nende mõju ühiskonnale ning vastupidi, milline mõju on ühiskonnal imagole ja stereotüübile. Nõukogude võrdõiguslikkus on feminismi liikumisega seotud, mistõttu järgmine alapeatükk kirjeldab, kuidas on uuritud nais- ja sooajalugu ning selgitab feminismi kujunemist ja muutumist 20. sajandil. Veel käsitletakse antud peatükis propaganda olemust ning mõju ühiskonnale. Teine peatükk vaatlleb ajaloolist konteksti. Esiteks on antud ülevaade Eesti NSV ühiskonnast aastatel 1941–1966. Seejärel on välja toodud ajakirjanduse ja fotograafia olemus ja olulisus ning nendega seotud probleemid Eesti NSV-s. Tsensuuril oli nõukogude perioodil avalikkuses kujutatavale märkimisväärne mõju, mistõttu on ka selle kohta esitatud ülevaade. Kolmas peatükk keskendub ajakirja *Pilt ja Sõna* analüüsile, kasutades allikakriitilist meetodit.

Naise kuvandit ajakirjas *Pilt ja Sõna* pole varem uuritud. Eestikeelseid uurimusi nõukogude naise kuvandist väga palju ei ole. Esile võib tuua näiteks Helena Palli magistr töö, mis uurib nõukogude naise kuvandit ajakirjas *Nõukogude Naine*. Pall on uurinud kuidas ja miks imago aja jooksul ajakirjas muutus.³ Külma sõja perioodil on uurinud nõukogude naise kuvandit ka Anu Mõistlik oma bakalaureusetöös.⁴ Venemaa naiste ajalugu on näiteks uurinud veel Barbara Evans Clements,⁵ Wendy Z. Goldmani teos uurib naiste rolle stalinismiperioodil,⁶

² Vt. 1.1. *Kuvand*, lk 7–8.

³ H. Pall, *Nõukogude naise kuvand ajakirjas Nõukogude Naine aastatel 1945–1991*, Magistr töö, Tartu Ülikool, 2011.

⁴ A. Mõistlik, *Nõukogude naiseideaal Eesti ajakirjanduses 1950. aastatel ja 1970. aastate teisel poolel*, Bakalaureusetöö, Tartu Ülikool, 2003.

⁵ B. E. Clements, *A History of Women in Russia: From Earliest Times to the Present*, Bloomington ja Indianapolis, Indiana University Press, 2012.

⁶ W. Z. Goldman, *Women at the Gates: Gender and Industry in Stalin's Russia*, New York, Cambridge University Press, 2002, lk 63.

Melanie Iliči teos Hruštšovi ajal⁷, ning Codie Barry on uurinud, kuidas on naist kujutatud nõukogude propagandas.⁸

Uurimust on mõjutanud imagoloogia uurimissuund, seepärast on kuvandi defineerimiseks ja uurimiseks kasutatud Kenneth Ewart Bouldingu⁹, Peter Ludwig Bergeri ja Thomas Luckmanni¹⁰ ning Stuart Halli¹¹ teoseid. Stereotüübi määratlemiseks ning defineerimiseks on töös kasutatud muuhulgas Walter Lippmanni¹² ja Michael Pickeringi¹³ käsitlusi. Soo- ja naisajaloo selgitamiseks, soo defineerimiseks ja feministliku käsitluse kohta ülevaate tegemiseks on kasutatud Kathleen Canningu¹⁴, Kadri Simmi¹⁵ ning Laura Lee Downsi¹⁶ uurimusi. Propaganda mõiste ja olemus on määratletud peamiselt Jacques Elluli¹⁷ teose ning Garth S. Jowetti ja Victoria O'Donnelli¹⁸ kogumiku põhjal. Olulisemad uurimused ajaloolise konteksti avamisel on Olaf Mertelsmanni artikkel, mis käsitleb „sovetiseerimise“ mõistet¹⁹, Tõnu Tannbergi artikkel Eesti NSV-st stalinismi perioodil²⁰ ning Eesti ajaloo VI köide.²¹ Eesti fotograafia ajalugu on nõukogude perioodil uurinud Peeter Linnap²², kelle uurimustele on nõukogude fotograafia konteksti saamiseks töös ka toetunud. Tiiu Kreegipuu on kirjutanud artikleid Eesti NSV ajakirjandusest ja selle tsensuurist külma sõja ajal, mis

⁷ M. Ilič, *Women in the Khrushchev Era*, New York, Palgrave Macmillan.

⁸ C. Barry, *Wife, Mother, Soldier, Worker: Depictions of Peasant Women in Soviet Propaganda*, University of Dallas, 2016.

⁹ K. E. Boulding, *The Image: Knowledge in Life and Society*, Ann Arbor, University of Michigan Press, 1956.

¹⁰ P. L. Berger, T. Luckmann, *The Social Construction of Reality*, London, Penguin Books, 1991.

¹¹ S. Hall, *Representatsioon: kultuurilised representatsioonid ja tähistamispraktikad*, Tallinn, Eesti Kunstiakadeemia Kirjastus, 2018.

¹² W. Lippmann, *Public Opinion*, New York, Macmillan, 1922.

¹³ M. Pickering, *Stereotyping: the politics of representation*, New York, Palgrave, 2001.

¹⁴ K. Canning, *Gender history in practice: historical perspectives on bodies, class & citizenship*, Ithaca, Cornell University Press, 2006.

¹⁵ K. Simm, 'Soouurimus ja filosoofia', - *Sissejuhatus soouuringutesse*, toim. R. Marling, Tartu, Tartu Ülikooli kirjastus, 2011.

¹⁶ L. L. Downs, 'Sooajalugu' - *Ajalooteaduse uued suunad*, koost. ja toim. M. Tamm, P. Burke, Tallinn, 2020.

¹⁷ J. Ellul, *Propaganda: The Formation of Men's Attitudes*, New York, Vintage, 1973.

¹⁸ *Propagandast ja mõjustamisest: uusi ja klassikalisi käsitlusi*, G. S. Jowett, V. O'Donnell, Tallinn, Tänapäev, 2011.

¹⁹ O. Mertelsmann, "'Sovetiseerimise" mõistest' – *Eesti NSV aastatel 1940–1953: Sovetiseerimise mehhanismid ja tagajärjed: Nõukogude Liidu ja Ida-Euroopa arengute kontekstis*, koost. T. Tannberg, toim. M. Orav, Tartu, Eesti Ajalooarhiivi Kirjastus, 2007.

²⁰ T. Tannberg, 'Nõukogude Eesti 1940–1953: uuele režiimile vundamendi rajamise aastad', *Eesti NSV aastatel 1940–1953: Sovetiseerimise mehhanismid ja tagajärjed: Nõukogude Liidu ja Ida-Euroopa arengute kontekstis*, koost. T. Tannberg, toim. M. Orav, Tartu, Eesti Ajalooarhiivi Kirjastus, 2007.

²¹ *Eesti ajalugu. VI, Vabadussõjast taasiseseisvumiseni*, toim. S. Vahtre, A. Pajur, T. Tannberg, Tartu, Ilmamaa, 2005.

²² P. Linnap, *Eesti fotograafia ajalugu (1938–2015)*, Tartu, Tartu Kõrgem Kunstikool, 2016; P. Linnap, *Kirjutisi fotograafiast ja visuaalkultuurist 1986–2006*, Tartu, Kõrgem Kunstikool Pallas, 2003; P. Linnap, *Vaateid Eesti fotole: (1940–1990. aastad)*, Magistritöö, Tallinn, Eesti Kunstiakadeemia, 2001.

aitavad töös selgitada ajakirjanduse olukorda Eesti NSV-s.²³ Nendele uurimustele tuginedes on kirjutatud töö teoreetiline ning ajaloolist konteksti andev osa.

²³ T. Kreegipuu, 'Ajakirjandus Nõukogude Eestis külma sõja võitlusvahendina' – *Nõukogude Eesti külma sõja ajal*, koost. T. Tannberg, toim. M. Orav, Tartu, Eesti Ajalooarhiiv, 2015; T. Kreegipuu, 'Eesti kultuurielu sovetiseerimine: nõukogude kultuuripoliitika eesmärgid ja institutsionaalne areng' – *Eesti NSV aastatel 1940–1953: Sovetiseerimise mehhanismid ja tagajärjed: Nõukogude Liidu ja Ida-Euroopa arengute kontekstis*, koost. T. Tannberg, toim. M. Orav, Tartu, Eesti Ajalooarhiivi Kirjastus, 2007.

1. Uurimuse teoreetilised lähtekohad ja terminoloogia

1.1. Kuvand

Kuvand ehk imago on kujutus või ettekujutus, mis tekib kellegi või millegi vaatlemise tulemusel ning millel on mõtlemisprotsessis keskne roll. Imago kirjeldab seda, kuidas inimene teda ümbritsevat maailma näeb ja kuidas sellest aru saab. Kuvandi sõnum ei pruugi seejuures olla alati tegelikkusele vastav,²⁴ kuna inimese tekitatud pilt on subjektiivne ning põhineb tema olemasolevatel teadmistel ja uskumustel. Imagoloogiat uurinud Manfred Beller ja Joep Leerssen on seda selgitanud asjaoluga, et inimene ei pruugi teda ümbritsevast saada alati täielikku informatsiooni, mistõttu võivad tekkida eelarvamused ning neist omakorda aja jooksul kuvandid.²⁵ Briti filosoofi Kenneth Ewart Bouldingu kohaselt tekib kuvand inimese eelnevate kogemuste ja saadud sõnumite kaudu. Inimesed saavad pidevalt teateid visuaalselt või häälte kaudu ning need loovad või muudavad inimese maailmapilti. Saadud ja inimese teadvusesse kohale jõudnud sõnumid, milleks on ka ajakirjades ilmuvad tekstid ja fotod, mõjutavad seega ka inimese käitumist ja otsustamist.²⁶ Keele kaudu levib ka kultuur ning kultuuriteoreetik Stuart Hall on märkinud, et selle abil saavad inimesed jagada ning luua tähendusi ümbritseva kohta. Keelte, sümbolite ja märkide kaudu saab esitada sõnu, pilte, hääli, objekte ja muusikalisi noote, et representeerida teistele inimestele oma ideid, tundeid ning mõisteid, mis omavad mõnd mõtet ning mille eesmärgiks võib olla ka kuvandi loomine.²⁷ Seejuures on sotsioloogid Peter Berger ning Thomas Luckman välja toonud, et keel on kõige olulisem märgisüsteem inimühiskonnas, kuna kogu argielu toimub selle vahendusel. Seetõttu on vaja mõista keelt, et aru saada igapäevaelust ning ümbritsevast keskkonnast.²⁸

Boulding on esitanud väite, et inimese kuvand millestki või kellestki tekib tema väärtuste ja temale teadaolevate faktide kaudu ning kuna inimestel on erinevad väärtushinnangud, siis sellest lähtuvalt võivad ka fakti tõlgendused erineda. Tema sõnutsi ei tähenda see, et igal

²⁴ K. Veski, A. Raudsepp, 'Vaenlase ja kangelase kuvand eestikeelses originaalõpikutes aastail 1947–1953' – *Nõukogude Eesti külma sõja ajal*, koost. T. Tannberg, toim. M. Orav, Tartu, Eesti Ajalooarhiiv, 2015, lk 201.

²⁵ R. M. Beller, J. Leerssen, *Imagology. The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters*, Amsterdam, Rodopi, 2007, lk 243.

²⁶ Boulding, *The Image*, lk 5–7.

²⁷ Hall, *Representatsioon*, lk 11–14.

²⁸ P. L. Berger, T. Luckmann, *Tegelikkuse sotsiaalne ülesehitus: teadmussotsioloogiline uurimus*, Tartu, Ilmamaa, 2018, lk 70.

indiviidil on erinev maailmapilt või et kõik faktid ja teadmised on subjektiivsed. Üks kuvandi osa seisnebki inimese usus, et seda jagavad temaga sarnased inimesed. Sellise mõttekäigu järgi peaks olema sarnase maailmapildiga inimestel ka sarnane väärtussüsteem. Väärtused erinevad kultuuriti, seetõttu teisenevad ka imagod. Kuvandi arenemine ja muutumine sõltub samuti kultuurist, kus see on.²⁹

Berger ja Luckmann on väitnud, et igapäeva reaalsus on inimese jaoks subjektiivne.³⁰ Nad on kirjutanud, et sotsiaalse tegelikkuse ehitavad inimesed ise üles igapäevase sotsiaalse lävimise kaudu. Samas ei olda oma rollist teadlikud ja tajutakse, et reaalsus eksisteerib meie tahtest sõltumatuna, kuid informatsioon on juba interpretatsioon. Berger ja Luckmann kirjeldavad, et inimese subjektiivse ja objektiivse reaalsuse suhe tekib pideva konstrueerimise kaudu. Suhtluse kaudu saadakse teadmisi, mille tulemuseks on konstruktid.³¹ Kuvandid (kui ka stereotüübid ja müüdid) on mõttelised konstruktid, kuna need eksisteerivad üldistatud ideede loomult lihtsustatud ja moonutatud kogumina.³² Nii Berger ja Luckmann kui ka Boulding on öelnud, et kuvandi tekkimiseks on vaja saada infot teistelt inimestelt ühiskonnas, kuna igapäevaelu on jagatud nendega. Seejuures on kuvand täpsem nendest (või sellest), kellega (või millega) inimene otseselt kokku puutub, kuna inimene tajub reaalsust nii paremini.³³ Peale kirjutamise leiutamist ei pea suhtlemiseks vastaspoolega näost-näku kohtuma, vaid inimene saab suhelda ka nendega, kellega ta pole kunagi kohtunud ega kohtu ka tulevikus. Selle tulemusel on suhtlus ja seekaudu kuvandite kujunemine jõudnud palju laialdasema tasemeni, millele on veelgi kaasa aidanud massimeedia levik.³⁴

Terminil 'kuvand' on mitmeid tähendusi ja kasutusvaldkondi, kuid selles töös lähtutakse kuvandist kui sotsiaalsest reaalsusest, mis tekib sotsiaalse konteksti ehk siinkohal tekstilise ning visuaalse sisu põhjal. Selles uurimuses on sotsiaalseks kontekstiks analüüsitava ajakirja sisu ning imago all mõistetakse siin seda, kuidas ajakiri kujutas naist ühiskonnas ning missugust sõnumit sooviti sellega edasi anda.

²⁹ Boulding, *The Image*, lk 11–16.

³⁰ Berger, Luckmann, *The Social Construction of Reality*, lk 37.

³¹ Berger, Luckmann, *Tegelikkuse sotsiaalne ülesehitus*.

³² Veski, Raudsepp, *Nõukogude Eesti külma sõja ajal*, lk 201.

³³ Berger, Luckmann, *The Social Construction of Reality*, lk 43; Boulding, *The Image*, lk 54–55.

³⁴ Boulding, *The Image*, lk 54–55.

1.2. Stereotüüp

Stereotüüpide tekkimist on põhjendatud kultuurilise ajaloo, inimgeograafia ning sotsiaalanthropoloogia kaudu.³⁵ Michael Pickering on välja toonud, et stereotüübid on ajalooliselt välja kujunenud, kuid nende tõlgendused võivad aja jooksul muutuda, kuna stereotüüpimine on alati olnud osa kultuurilisest protsessist ning kui muutuvad kultuurilised väärtushinnangud, siis võivad muutuda ka stereotüübid.³⁶ Stereotüüp erineb kuvandist selle poolest, et see on fikseeritum, vähem muutuv ja mobiilsem. Stereotüüpide tunnuseks on see, et need jäävad pikaks ajaks samaks ning võivad muutuda normaalsuseks, kuna nende aluseks on eelarvamused, mida on keeruline muuta.³⁷

Walter Lippmann on kirjutanud, et inimesed võtavad omaks kultuurilise tekkeviisiga stereotüübid ning need kanduvad generatsioonide kaudu edasi. Stereotüüpimine väljendub siis, kui inimesed näevad midagi uut või võõrast, annavad sellele definitsiooni ja seejärel alles mõistavad seda. Enne objekti tegelikku kogemist kujutavad inimesed seda ette, kusjuures kujutatav võib olla inimesele tuntav või tundmatu.³⁸

Psühholoog Gordon Allport on defineerinud stereotüüpi ka kui mingi kindla sotsiaalse kategooriaga seotud liialdatud uskumust. Stereotüübi funktsioon on õigustada inimese käitumist selle kategooria suhtes. Sel põhjusel peetakse stereotüüpe sageli ka ebatäpseteks, kuna need kirjeldavad sotsiaalset gruppi või kategooriat homogeensetena ning seejuures on kindel käitumisvorm, iseloomuomadus või soodumus kontekstist välja võetud ning omistatud kõigile ühes kindlas sotsiaalses grupis. Seetõttu peetakse stereotüüpe tihti puudulikuks, diskrimineerivateks ning halvustavateks. Need moonutavad sotsiaalsete gruppide või üksikisikute tajumist ja neist aru saamist ning varjavad eripärasid, mis nende igapäeva elu juurde kuuluvad.³⁹ Stereotüübid aga ei kujunda maailma, mis meile meeldiks, vaid kujutavad maailma selliselt, nagu me eeldame, et see on.⁴⁰ Seejuures on oluline roll, nagu ka kuvandi loomisel, kogemusel, kuna see võib muuta või taandada stereotüüpe. Lippmann on väitnud, et haridus võib kaasa aidata sellele, et oleks vähem stereotüüpe, kuid

³⁵ Pickering, *Stereotyping: the politics of representation*, lk 1.

³⁶ Samas, lk 45.

³⁷ Pall, *Nõukogude naise kuvand ajakirjas Nõukogude Naine aastatel 1945–1991*, lk 25–26.

³⁸ Lippmann, *Public Opinion*, lk 31.

³⁹ Pickering, *Stereotyping*, lk 4–10.

⁴⁰ Lippmann, *Public Opinion*, lk 38.

sellegi poolest nendib ta, et stereotüübid jäävad mingil määral alles, kuna inimestele on eelarvamuste tekkimine loomulik.⁴¹

Selle uurimistöö teema on seotud soostereotüübiga. Sooline stereotüüp tähendab, et konkreetsed isikuomadused on omastatud meestele ja naistele.⁴² Soorollide uurimisel on vaja märkida kolm eeldust. Esimeseks peetakse seda, et naiseks või meheks olemine on oluline, et aru saada inimese kogemustest sünnist surmani. Teiseks eelduseks on, et naiseks või meheks olemine ja selle olemus on mõjutatud kultuurist, ajaloolisest perioodist ning eluetapist. Viimaseks eelduseks on, et meheks või naiseks olemise kogemus ühel eluetapil võib mõjutada inimest tema hilisemas eluetapis.⁴³ Naiste keskse rollina on läbi ajaloo nähtud emadust. Nõukogude propaganda tõstis emadust esile kui patriootlikku kohustust ning kuulutas emaks olemise rahvuslikuks kohustuseks. Samas rõhutati ka vastupidist, et naine pidi töötama ning sealjuures peeti meeste elukutseid neile sobivaks. Varasemad meditsiini- ja filosoofiaalased uurimused rõhutasid tihtipeale, et naised ongi füüsiliselt ja vaimselt nõrgemad ning vajavad mehe kaitset ning juhtimist. Normide ja rituaalide kaudu viidi generatsioonist generatsioonini seda mõtet edasi, kujundades sellega soolisi piiranguid ja ebavõrdust.⁴⁴ Nõukogude Liit soovis neid stereotüüpe muuta, mistõttu pidi ideoloogia kaudu inimeste mõttemaailma survestama ja uut kuvandit looma.

1.3. Soo- ja naisajaloo uurimise põhijooni

Inglise keeles on sõnale „sugu“ kaks erinevat vastet – „sex“ ehk bioloogiline sugu ning „gender“ ehk sotsiaalne sugu.⁴⁵ Sõna „gender“ kasutasid esimesena ameerika feministid, kes tahtsid sõna „sugu“ bioloogilisest eristada.⁴⁶ Sõna „sex“ kasutatakse inimese bioloogilisele mehelikkusele või naiselikkusele viitamiseks. „Gender“ aga väljendab inimese iseloomuomadusi või psühholoogilisi tunnusoone, mis on seotud sooga. Sealjuures võib „gender“ viidata mehelikkuse ja naiselikkuse mitte-füsioloogilistele aspektidele ning

⁴¹ Pickering, *Stereotyping*, lk 43.

⁴² G. Hofstede, *Masculinity and Femininity. The Taboo Dimension of National Cultures*, Thousand Oaks, Sage, 1998, lk 96.

⁴³ M. R. Stevenson, *Gender Roles Through the Life Span*, Muncie, Ball State University, 1994, lk ix.

⁴⁴ M. E. Wiesner-Hanks, *Gender in History*, Malden, Blackwell Publishing, 2005, lk 101–102.

⁴⁵ R. Wodak, *Gender and discourse*, London, Sage Publications, 1997, lk 22.

⁴⁶ J. Scott, 'Gender: A Useful Category of Historical Analysis', *The American Historical Review*, vol. 91, no. 5, 1986, lk 1054.

kultuurilistele eeldustele.⁴⁷ Termin „gender“ idee aluseks on see, et meheks või naiseks olemine on kujundatud ühiskondliku praktika kaudu ning need panevad paika mehe ja naise käitumise, lootused ja ootused.⁴⁸ Filosoof Simone de Beauvoir on väitnud, et naiste allutatus meestele on eelkõige tulenenud nende emarollist, kuna rasedus ja sünnitus on protsessid, mida on olnud raske planeerida, kontrollida ning ratsionaalselt mõista.⁴⁹ Beauvoiri väide „Naiseks ei sünnita, vaid saadakse“ põhineb arusaamal, et naiseks olemine ning selle rollikäitumine ja traditsioonid on ühiskonnas kujunenud ning pole seotud bioloogiliste omadustega.⁵⁰ Psühholoog John Money on kasutanud terminit 'soorollid', et viidata inimeste tegudele ja ütlustele, mis seletavad, kas ta on mees või naine. Samas on sõna 'roll' selles kasutuses kritiseeritud, kuna naiseks või meheks olemine ei ole sotsiaalne roll, vaid püsiv identiteet, mis viib teatud sotsiaalsete rollideni ning need osutavad naiste ja meeste erisugustele käitumisviisidele.⁵¹

Soo- ja seksuaalsuse ajalugu on tihedalt olnud seotud ühiskondlike ja poliitiliste liikumistega. Soo uuringuid hakati rohkem tegema teise maailmasõja järgselt feminismi teise laine ja seksuaalse vabanemise liikumise ajal. Naisajalugu keskendub naistele kui ühiskondlikule rühmale, kuid sooajalugu uurib meeste ja naiste suhete ning mehelikkuse ja naiselikkuse ideede muutumist läbi aja. Naisajalugu oli 20. sajandi teises pooles sõjaka feminismi akadeemiline väljendus ning sellest kujunes omakorda sooajalugu.⁵² Teise maailmasõjajärgse feministliku teooria eesmärgiks oli aidata kaasa naiste ja teiste rõhutatud gruppide emantsipatsioonile.⁵³ Nii eraeluline kui ka avalik ebavõrdsus andis aluse feministliku sotsiaalteaduse välja kujunemiseks.⁵⁴

Sooline identiteet kujuneb kollektiivse sotsiaalse kogemuse kaudu ning seega erineb kultuuriti.⁵⁵ Naiste teemadel tehti uurimusi teise maailmasõja järel universaalselt, mis tähendab, et naiste uurimisel ei tehtud vahet klasside ja rasside erisustel ning sageli ei arvestatud, et naiseks olemisel võib sõltuvalt kontekstist olla erinev sisu. See tähendab, et sugugi mitte kõik naised ei saanud suhestuda läänest pärit akadeemiliste valgenahaliste

⁴⁷ Stevenson, *Gender Roles Through the Life Span*, lk xi–xii.

⁴⁸ Downs, *Ajalooteaduse uued suunad*, lk 147.

⁴⁹ Simm, *Sissejuhatus soouuringutesse*, lk 61.

⁵⁰ Samas, lk 66.

⁵¹ Stevenson, *Gender Roles Through the Life Span*, lk xii–xiii.

⁵² Downs, *Ajalooteaduse uued suunad*, lk 148.

⁵³ Simm, *Sissejuhatus soouuringutesse*, lk 75.

⁵⁴ Canning, *Gender history in practice: historical perspectives on bodies, class & citizenship*, lk 5–7.

⁵⁵ Wodak, *Gender and discourse*, lk 23.

naisteoreetikutega.⁵⁶ Erinevustega hakati rohkem arvestama 1970. aastatel, kui osad ajaloolased ja poliitikateoreetikud nägid naisi kui omaette klassi. 1980. aastatel hakati naisajaloo kõrval uurima ka sooajalugu, mis andis võimaluse kirjutada ajalugu ilma sotsiaalsete faktoriteta või seksuaalse allasurutusest.⁵⁷

Karl Marxi ja Friedrich Engelsi kirjutised mõjutasid nõukogude kirjandust ning nende ideed olid tollases ühiskonnas laialt levinud. Osad feministid on käsitlenud Marxi ka kui feministlikku teoreetikut, kuigi Marx ei näinud seksuaalset rõhumist tähtsa või huvitavana ega arvestanud nende probleemidega oma teoreetilises uurimuses. Ta tõi küll välja, et naiste seisundit saab võtta kui indeksit sotsiaalseks progressiks, kuid 19. sajandi keskpaigas polnud see idee levinud. Marx ei öelnud otseselt midagi naiste kohta, kuid siiski tõi tema teooria olulise analüüsi inimajaloo ja ühiskonna kohta ning hilisemad kirjutajad on tema ideid feministide teemadega püüdnud siduda.⁵⁸ Friedrich Engels sai aru, et naistel olid nii tööalased kui ka kodused kohustused, kuid ei analüüsinud seda põhjalikumalt. Kriitikud on välja toonud, et marksism pole sooneutraalne ning põhineb mehe vaadatel, mis jätavad välja naiste vajadused ja kogemused. Samas toovad marksismi kaitsjad välja, et Engelsi teooria majanduslikust jagamisest pidi aitama parandada naiste materiaalseid tingimusi. Seega tuleb marksismi seostamisel feminismiga silmas pidada ajaloolist konteksti. Lisaks peab märkima, et naiste emantsipatsioon ei tähenda ainult naistele poliitiliste ja legaalsete õiguste andmist, vaid kogu ühiskonna ümberstruktureerimist täieliku võrdsuse saavutamiseks. Selleks on vaja ühiskondlikku tahet ning organiseerimist. Marksism nägi, et majanduslike klasside probleemid on seotud soolise võrdsuse probleemidega ning täielikuks naiste vabaduseks oli vaja kapitalism asendada kommunismiga. Viimaks vajasis naised tema hinnangul majanduslikku iseseisvust, et olla meestega võrdne.⁵⁹

1.4. Propaganda ja ideoloogia

Propagandal on oluline roll ideede edastamiseks ja nende vastu võtmiseks ühiskonnas. Filosoof Jacques Elluli definitsioon propagandast kõlab järgmiselt: „Propaganda on meetodite kogum, mida organiseeritud grupp kasutab psühholoogiliste manipulatsioonide

⁵⁶ Simm, *Sissejuhatus soouuringutesse*, lk 75.

⁵⁷ Canning, *Gender history in practice*, lk 5–11.

⁵⁸ V. Bryson, *Feminist political theory: an introduction*, New York, Paragon House, 1992, lk 56.

⁵⁹ Samas, lk 61–69.

abil psüühiliselt ühendatud ja organisatsiooni koondatud inimestest moodustatud grupi aktiivse või passiivse osaluse tagamiseks.⁶⁰ Nagu definitsioonist selgub, siis on propagandat käsitletud kui manipuleerimist eesmärgiga panna inimest mõnda fakti või ideed uskuma ning lõpuks veenda teda toetama ja tunnustama mõnd doktriini.⁶¹ Selle jaoks on vaja välistada inimeste isiklike arvamuste tekkimist.⁶² Oluline on, et inimene võtaks vastu propagandisti ideed, uskumused ja eelarvamused.⁶³ Propaganda peab seejuures varjama oma tegelikke kavatsusi ja jätma mulje, et propagandistil on head kavatsused ning selle vastasel mitte.⁶⁴ Propaganda siht sellisel tegevusel on suunata inimest tegutsema õigluse, rahu ja arengu nimel propagandisti põhimõtete järgi ning näidata või seletada kuidas seda teha.⁶⁵

Propagandat käsitletakse kui tehnikat, millesse on kaasatud teadus. Nüüdisaegne propaganda lähtub psühholoogia ja sotsioloogia analüüsides, mille järgi tuleb arvesse võtta inimeste sihid, soovid, vajadused, psüühilised mehhanismid ning elutingimused. Propagandistile on tänapäeva maailmas oluline teadusliku kalkuleerimise teel kindlaks teha, millises keskkonnas ning mis sihtgrupile ta propagandat teeb.⁶⁶ Propaganda ehitatakse üles eeldustel, et inimese eesmärk on olla õnnelik ja hea, et inimühiskond areneb lõputult ning et kõigel on mingi tähendus. Nende eelduste kaudu hakatakse esitlema müüte.⁶⁷

Propagandal on erinevaid praktiseerimise viise, mida propagandist peaks omavahel kombineerima. Otsepropaganda siht on muuta arvamusi ja hoiakuid ning selleks on vaja eelpropagandat, mille eesmärk on luua sobiv taust eelhoiakute kujundamiseks. Propagandat tuleb teha nii sõnades kui ka tegudes, et see kujundaks uusi hoiakuid ja juhataks üksikisiku mõne kindla liikumise suunas. See võib väljenduda ka kuvandite tekitamise kaudu. Varjatud propaganda varjab oma eesmäärke, iseärasusi, tähendust ja allikat ning inimesed ei pruugi aru saada, et neid mõjutatakse. Avalik propaganda ei varja ennast ning selle puhul on teada allikad, sihid ja kavatsused ning rahvas on mõjutamisest teadlik.⁶⁸

⁶⁰ J. Ellul, 'Propaganda tunnusoone', *Propagandast ja mõjustamisest: uusi ja klassikalisi käsitlusi*, G. S. Jowett, V. O'Donnell, Tallinn, Tänapäev, 2011, lk 58.

⁶¹ Samas, lk 37.

⁶² Ellul, *Propaganda*, lk 207–209.

⁶³ Samas, 164–166.

⁶⁴ Ellul, *Propagandast ja mõjustamisest*, lk 56.

⁶⁵ Ellul, *Propaganda*, lk 207–209.

⁶⁶ Ellul, *Propagandast ja mõjustamisest*, lk 17–19.

⁶⁷ Ellul, *Propaganda*, lk 39–40.

⁶⁸ Ellul, *Propagandast ja mõjustamisest*, lk 28–31.

Propaganda mõjumiseks on vajalik, et see oleks järjepidev ja lakkamatu. Lisaks vajab see ka organiseerimist, et kontrollida massiteabevahendeid.⁶⁹ Inimeste tegutsema innustamiseks kasutab propaganda ära inimese tundmusi ning ideid. Propagandisti ülesanne on kajastada ka neid ühiskonna hoovusi, mida ta mõjutada püüab, mistõttu tuleb tal kursis olla spontaanselt tekkivate müütide ja vabameelsete ideoloogiatega. Propaganda peab olema ajakohane, mistõttu tuleb sel alustada päevasündmuste kajastamisest. Propagandal on vaja olla ka kõikehaarav ning on oluline, et see kasutaks kõikvõimalikke massimeedia vahendeid: ajakirjandust, raadiot, televisiooni, filme, plakateid, koosolekuid. Propagandat saab kasutada hariduse, kohtu ning kirjanduse ning ajaloo kirjutamise kaudu.⁷⁰ Propaganda mõjumiseks on vajalik tsensuur, et luua tõke avalikkuse ning toimunud sündmuse vahel.⁷¹

Sotsiaalpsühholoogid on välja toonud, et propaganda on suhteliselt ebaefektiivne, kuna mitme propaganda puhul (näiteks valimistel) nullivad propagandad üksteist ära. Totalitaarse režiimi puhul, kus on üks propaganda, võivad inimesed aru saada, et neile valetatakse ning ei seo end poliitilise tegevusega. Seega on propagandal küll oluline roll kuvandite kujundamisel, kuid propagandistid peavad arvestama, et mõnel juhul võib inimeste kriitiline meel säilida. Lisaks on ka ajafaktoril oma osatähtsus, sest mida kauem propagandat tehakse, seda mõjukamaks see muutub.⁷²

Propaganda kui veenmisvahend on kõige nähtavam ja laialtlevinum ning seda viib läbi tavaliselt kas partei või valitsus. Totalitaarsetes ühiskondades on vaja inimesi veenda, et nad tegutseksid võimu ideoloogia järgi.⁷³ 18. sajandil pakkus Destutt de Tracy, et „ideede teaduse“ nimeks võiks olla „*ideologíe*“, kuid sellist teadust otseselt ei tekkinud. Keeleteadlane Teun van Dijk ütleb, et ideoloogia on väärade, võltside, moonutatud või muul viisil ekslike uskumuste süsteem, mida omistatakse näiteks poliitilistele ja sotsiaalsetele vastastele. Ideoloogia varjab tegelikke ühiskondlikke suhteid ja selle eesmärk on teisi inimesi petta. Ideoloogia eeldab sotsiaalselt või poliitiliselt omakasupüüdlikku tõe ja väära määratlust.⁷⁴

Ideoloogiat saab defineerida kui sotsiaalsete uskumuste süsteemi, mis tuleneb suurtest inimgruppidest ning levib üle rahvuste ja kontinentide piiride. Ideoloogia puhul on keeruline

⁶⁹ Ellul, *Propagandast ja mõjustamisest*, lk 31–33.

⁷⁰ Samas, lk 37; 41–51; 24–26.

⁷¹ Lippmann, *Public Opinion*, lk 19.

⁷² Ellul, *Propaganda*, lk 277–296.

⁷³ Samas lk 71–72.

⁷⁴ T. A. van Dijk, *Ideoloogia: multidistsiplinaarne käsitus*, Tartu, Tartu Ülikooli Kirjastus, 2005, lk 12.

tuua välja üht kindlat „leiutajat“, kuid siiski on oluline roll teadlikel ja sõnaosavatel juhtidel ning intellektuaalidel, kes formuleerivad ideoloogilised põhimõtted ning propageerivad neid eri diskursuse vormide ning teiste institutsiooniliste ja organisatsiooniliste praktikate abil.⁷⁵

Propagandat on seega seostatud ka ideoloogiaga, kuid Ellul ütleb, et propaganda ei ole ainult ideoloogia teostamiseks, vaid see on inimeste ühendamiseks mingi kindla idee ümber. Ta toob välja, et näiteks natsid ja kommunistid kasutasid ideoloogiat propaganda vahendina, et inimesi mobiliseerida. Eesmärgiks polnud ideoloogia rõhutamine, vaid võimu säilitamine nii, et seda võimu toetataks.⁷⁶

⁷⁵ van Dijk, *Ideoloogia*, lk 204–206.

⁷⁶ Ellul, *Propaganda*, lk 196–197.

2. Uurimuse ajalooline taust

2.1. Eesti NSV ühiskond aastatel 1941–1966

Eesti Vabariigile esitati 1939. aastal ultimaatumina baaside leping, mille tagajärjel okupeeris Nõukogude Liit Eesti. Selle lepinguga nõuti Punaarmee koondistele vaba ligipääsu tagamist ja nende paigutamist tähtsamatesse keskustesse ning Moskvale meelepärase valitsuse ametisse panekut. Annekteeritud Eesti oli vaja tasalülitada ning viia üle Nõukogude Liidu süsteemile, mistõttu hakkasid tööle ka mitmed kontrollimehhanismid.⁷⁷ 1944. aasta Nõukogude võimu taaskohendamise jätkus sovetiseerimine ning Nõukogude Liidu raudse eesriide taha sulgumisega tugevnes ideoloogia peale surumine.⁷⁸ Sovietiseerimiseks hakati kasutama propagandat, et uutes liiduvabariikides maha suruda rahvuslikud ideed. Olaf Mertelsmann on kirjutanud, et sovetiseerimise mõistet sobib kasutada ühiskondlik-poliitiliste ümberkorralduse kirjeldamiseks neil aladel, mis lülitati otseselt Nõukogude Liidu koosseisu. Mertelsmann on välja toonud, et sovetiseerimise mõiste on erinenud regiooniti ja riigiti ning see on aja jooksul muutunud. Enamlased võtsid selle mõiste kasutusele oktoobripöörde ja sellele järgnenud kodusõja käigus ning siis tähistas see enamliku valitsus- ja organisatsioonimudeli ülevõtmist. Hiljem lisandus mõistele majandus-, ühiskonna- ja kultuurielu ümberkorraldamise tähendus ning lõpuks sai sovetiseerida kõike, sealhulgas meelelahutust. Marksismi-leninismi doktriinist lähtuvalt oli sotsialism teistest poliitilistest süsteemidest üle, mistõttu oli sovetiseerimine õigustatud. Sovietiseerimiseks oli vaja esiteks poliitilist ja sõjalist võimu kindlustada ning saada kontrolli alla kohalik politsei, sõjavägi ja õigussüsteem. Oluline oli tööle saada tsensuur ja propagandaaparaat, et üle võtta ajakirjandus, kontrollida avalikke arvamused ja mõjutada rahvast võimule sobivalt. Kontrolli alla läks ka kultuur, haridus ja majandus.⁷⁹

1944.–1953. aastal toimus iseseisvusaegse riikluse lammutamine ja nõukogude võimustruktuuri ülesehitamine, mille jooksul kujundati uus ametnikkond, suruti maha relvastatud vastupanu, pandi toime laiaulatuslikke repressioone, juurutati nõukogulikku majandusmudelit, nõukogustati ühiskonna vaimuelu ning kujundati ja kehtestati Moskva

⁷⁷ J. Ant, 'Nõukogude okupatsioon' – *Eesti ajalugu. VI, Vabadussõjast taasiseseisvumiseni*, toim. S. Vahre, A. Pajur, T. Tannberg, Tartu, Ilmamaa, 2005, lk 164–166; 179.

⁷⁸ Tannberg, *Eesti NSV aastatel 1940–1953*, lk 5; T. Tannberg, 'Hilisstalinistlik Eesti NSV' – *Eesti ajalugu. VI, Vabadussõjast taasiseseisvumiseni*, toim. S. Vahre, A. Pajur, T. Tannberg, Tartu, Ilmamaa, 2005, lk 272.

⁷⁹ Mertelsmann, *Eesti NSV aastatel 1940–1953*, lk 14–15; 22–24.

kontrollmehhanismid.⁸⁰ Mehi ähvardas terror ning represseerimine rohkem, kuna neid oli rohkem liidripositsioonidel, kuid ka naiste kinni võtmiseks leiti põhjuseid. Nendeks võisid olla vilja võtmine ilma küsimata, halvustavate kommentaaride tegemine kommunistide kohta või tööle hiljaks jäämine.⁸¹ Paljud kultuuri- ning teadusinimesed sunniti vaikima ning kirjanduses ja kunstis oli nõutud nõukogude ideoloogia ülistamine ning juhikultus.⁸²

Kommunistid pidid okupeerimise järel saama juhtpositsioonid igal tasandil, et luua nõukogude režiimile poliitiline ja sotsiaalne baas. Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei (NLKP) oli tsentraliseeritud riikliku ja parteilise juhtimise institutsioon, mis osales kõigis juhtimistasandites. Seetõttu sai parteisse kuulumisest oluline eeltingimus, et karjääris tõusta.⁸³ Pärast Eesti Vabariigi okupeerimist legaliseeriti 4. juulil 1940 Eestimaa Kommunistliku Partei (EKP) tegevus ning mõni kuu pärast Eesti annekteerimist ühendati EKP ametlikult Üleliidulise Kommunistliku (bolševike) Parteiga (ÜK(b)P). EKP oli üles ehitatud üleliidulise tasandi kompartei struktuuri järgi. Partei kõrgeim organ oli kongress ning kongressidevahelisel perioodil oli kõrgeimaks organiks Keskkomitee.⁸⁴ Näiliselt järgis see struktuur demokraatlikku põhimõtet ning valitavuse printsiipi, kuid tegelikkuses kerkisid esile vaid partei kitsamas ringkonnas kokkulepitud kandidaadid.⁸⁵

Keskkomitee struktuuriüksustes tegeldi kultuuri- ja ideoloogiaküsimustega.⁸⁶ Muuhulgas kuulus meedia kontrollimine kommunistliku partei tegevuste hulka.⁸⁷ 1940. aastaks oli EKP-l olemas poliitiline ja organisatsiooniline sekretär ning propaganda- ja ideoloogiasekretär.⁸⁸ EKP juurde kuuluvale propaganda ja agitatsiooni osakonnale määrati 1940. aastal mitmeid tegevusalasid. Üheks neist oli marksistlik-leninliku kasvatustöö juhtimine, milleks oli vaja organiseerida parteikoole, kursusi, seminare ja loenguid. Lisaks pidi osakond korraldama agitatsiooni, et partei ja valitsuse otsuseid ellu viia. Seejuures tuli valmistada ette

⁸⁰ Tannberg, *Eesti NSV aastatel 1940–1953*, lk 5.

⁸¹ Clements, *A History of Women in Russia*, lk 230–231.

⁸² Tannberg, *Eesti ajalugu. VI*, lk 272.

⁸³ *Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee organisatsiooniline struktuur 1940–1991*, koost. ja toim. E. Tarvel, Tallinn, Kistler_Ritso Eesti Sihtasutus, 2002, lk 5.

⁸⁴ O. Liivik, 'Kompartei struktuur ja organid' – *Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee organisatsiooniline struktuur 1940–1991*, koost. ja toim. E. Tarvel, Tallinn, Kistler_Ritso Eesti Sihtasutus, 2002, lk 18–21.

⁸⁵ Liivik, *Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee organisatsiooniline struktuur 1940–1991*, lk 11–15.

⁸⁶ Kreegipuu, *Eesti NSV aastatel 1940–1953*, lk 370.

⁸⁷ V. Usacheva, 'Soviet Model of Mass Media: Mutual Relations and Reciprocity between Mass Media and State Authorities' – *Media's Role in the Socialist Era*, toim. Savaş Çoban, Kiel, Amani International Publishers, 2013, lk 18.

⁸⁸ Liivik, *Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee organisatsiooniline struktuur 1940–1991*, lk 11–15.

agitaatoreid ning lektoreid. Osakonna ülesannete hulka kuulus ka trükiasjanduse juhtimine ja marksistliku-leninliku sisuga kirjanduse ja ajakirjanduse levitamine.⁸⁹

2.2. Ajakirjandus ja fotograafia Eesti NSV-s

Eesti ajakirjanduse liitmine nõukogulikku süsteemi toimus kohe pärast anneksiooni 1940.–1941. aastal, kuna uuel võimul oli vaja kontrolli avaliku arvamuse üle ning kehtestada tsensuur. Enamik eesti ajakirju ja ajalehti suleti 1940. aastal või võeti üle nende toimetused järgides „õiget ideoloogilist joont“. Samal aastal loodi ka Eesti NSV tsensuuriamet, mis tegeles igapäevase eel- ja järeletsensuuriga. Selle ameti tööd kontrollis omakorda kommunistlik partei.⁹⁰ Partei määras ka toimetuste suuruse, nimetas peatoimetajaid, koolitas ajakirjanikke, vajadusel karistas neid ning määras palga.⁹¹

Ajakirjad ning ajalehed ei olnud suunatud enam päevakajaliste sündmuste edastamiseks, vaid inimeste mõjutamiseks.⁹² Ajakirjandusest sai propaganda relv, kuna selle kaudu hakati nõukogustama Eesti kultuurielu ning sellele suruti peale piirangud ja reeglid.⁹³ Ajakirjad ja ajalehed viisid laiemal avalikkuseni selle, mida partei juhtorganid töötavad inimesed ootasid. Ajakirjandus oli ideologiseeritud, et tõsta rahva teadlikkust nõukogude ideede kohta ning edendada kommunistide kasvatustööd.⁹⁴ Ajakirjanduse ülesanne oli välja tuua tõde, mis oli aga konstrueeritud. See pidi esitama nõukogude liiduvabariikide olustikku, kogemusi ja töösaavutusi. Ajakirjades kajastati majanduslikke, poliitilisi ja kultuurilisi ümberkorraldusi, kuid välja jäeti informatsioon õnnetustest, katastroofidest ja kuritegevusest.⁹⁵ Ajakirjanikke käsitleti kui avaliku arvamuse kujundajaid ja kodanikuaktiivsusele innustajaid, mistõttu saab ajakirjanikke pidada ka poliitikas osalejateks ning võimu agentideks. Tihti peale

⁸⁹ A. Kuusik, 'EKP Keskkomitee ühiskonna ideoloogilisel mõjutamisel – Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee organisatsiooniline struktuur 1940–1991, koost. ja toim. E. Tarvel, Tallinn, Kistler_Ritso Eesti Sihtasutus, 2002, lk 242.

⁹⁰ Kreegipuu, *Nõukogude Eesti külma sõja ajal*, lk 168.

⁹¹ E. Lauk, T. Kreegipuu, 'Was it all pure propaganda? Journalistic practices of 'silent resistance' in Estonian Soviet journalism' – *Media's Role in the Socialist Era*, toim. Savaş Çoban, Kiel, Amani International Publishers, 2013, lk 42.

⁹² L. Vahtre, 'Kultuur ja olme', – *Eesti ajalugu. VI, Vabadussõjast taasiseseisvumiseni*, toim. S. Vahtre, A. Pajur, T. Tannberg, Tartu, Ilmamaa, 2005, lk 351.

⁹³ Kreegipuu, *Nõukogude Eesti külma sõja ajal*, lk 354.

⁹⁴ Samas, lk 372.

⁹⁵ Linnap, *Kirjutisi fotograafiast ja visuaalkultuurist 1986–2006*, lk 103–104.

ajakirjanikud ise seda ideoloogiat ega propagandat ei toetanud, kuid see võis tsensuuri tõttu nii näida.⁹⁶

Ka visuaalsel materjalil, nagu fotodel, oli oluline roll. Foto on fakt, et mingi objekt või sündmus on olnud olemas või toimunud ning see suudab minevikus olevat vahetult esile tuua.⁹⁷ Dokumentaalfotograafia tekkimisel 20. sajandil olid pressifotod justkui kõrvaline materjal uudiste kõrval, millel oli teisejärguline tähtsus. Pigem võeti neid kui illustratsioone uudistele. Ajakirjanike jaoks on pildid olulised, kuna need on justkui tunnistajaks, et nad on viibinud sündmuspaigal. Prantsuse fotoagentuuri Vu direktor on selle kohta ka öelnud: „See on tõsi, sest see on ajalehtedes ning see on veel rohkem tõsi, sest see on fotol.“⁹⁸ Samas toob Berthold Brecht välja, et fotodega saab sama hästi ka tõe moonutada ning seda tehti ka Nõukogude Liidus.⁹⁹ Walter Lippmann on fotode kohta öelnud, et fotod on saanud kujutlusest võimu, kuna see tundub inimeste jaoks nii reaalne.¹⁰⁰

Olulisemad pildiajakirjad nõukogude perioodi eel ning ajal olid Nädal Pildis, Fotoleht ning selles töös uuritav Pilt ja Sõna. Eesti nõukogudeaegset fotograafiat uurinud Peeter Linnap on öelnud, et pildid andsid ikoonilise sõnumi, mistõttu olid need eriti olulised, sest sellega muutus propaganda mõju kiiremaks, vahetumaks ja emotsionaalsemaks. Sealjuures oli poliitiline veenmine tõhusaim, kui pildile oli lisatud kommentaarid ning all- ja pealkirjad.¹⁰¹

Nii nagu tekstile, mis avalikus meedias kajastus, kehtis ka fotodele tsensuur ning fotograafid pidid järgima kindlaid reegleid, et neil oleks võimalik töötada ning oma pilte avalikustada.¹⁰² Samamoodi ei tohtinud ükski foto väljendada poliitilist vastumeelsust, mistõttu hakkas tööle kontrollimehhanism. Fotograafid pidid kuuluma fotoklubidesse, et saada juurdepääs hüvedele (näiteks kvaliteetse fotopaberi saamine).¹⁰³ Eestil katkesid 1940. aastatel sidemed Lääne fototööstusega ning Nõukogude Liit ei suutnud sõjajärgsetel aastatel seda lünka täita, mistõttu vajalikud materjalid olid olemas vaid ajakirjanduse ja ideoloogiaaparaadile.¹⁰⁴ See on ka põhjus, miks nõukogude ajast on paremini säilinud ajakirjandusfotod, kuid kunstilist fotograafiat on sellest perioodist vähe.¹⁰⁵ Fotograafide positsioon oli ka selles mõttes

⁹⁶ Kreegipuu, *Nõukogude Eesti külma sõja ajal*, võitlusvahendina, lk 166–167.

⁹⁷ R. Barthes, *Camera lucida*, Tallinn, Eesti Kunstiakadeemia Kirjastus, 2015, lk 135.

⁹⁸ B. Zelizer, *About to Die: how news images move the public*, Oxford, Oxford University Press, 2010, lk 16.

⁹⁹ Linnap, *Kirjutisi fotograafiast ja visuaalkultuurist 1986–2006*, lk 104.

¹⁰⁰ Lippmann, *Public opinion*, lk 35.

¹⁰¹ Linnap, *Kirjutisi fotograafiast ja visuaalkultuurist 1986–2006*, lk 103–104.

¹⁰² Samas.

¹⁰³ H. M. Treier, *Eesti fotograafia 100 aastat*, Tallinn, Post Factum, 2019, lk 52.

¹⁰⁴ Linnap, *Vaateid Eesti fotole*, lk 25.

¹⁰⁵ Linnap, *Eesti fotograafia ajalugu (1938–2015)*, lk 125.

madalal, et fotod avaldati albumites ja perioodikas sageli ilma autori nimeta, kuna fotograafilist pilti oli vaja kasutada objektiivsuse illusiooni loomiseks.¹⁰⁶ Alates 1950. aastatest hakati fotograafide nimesid albumite lõppu impressumeisse panema.¹⁰⁷

Stalinismi perioodile on iseloomulik juhikultus. Tema pildid olid igal pool, luuletajad, kirjanikud ja kunstnikud kaasasid teda oma teostesse.¹⁰⁸ Kõrvale jäid stalinistlikus fotograafias kõik probleemaatilisust kajastavad fotod.¹⁰⁹ Stalinlikule doktriinile vastavalt võrdsustati fotodel nii vaimset kui füüsilist tööd, kuid varjati tegelikke vahesid jõukuses, privileegides, õigustes ja muudes inimsuhetes.¹¹⁰ 1960. aastatel hakati Eestis tegema modernistlikku fotokunsti ning aegamööda muutus ka riigi suhtumine fotograafiasse kui tõestus- ja veenmisjõulisse kujutamisevahendisse.¹¹¹

2.3. Propaganda kasutamine Eesti NSV-s

Nõukogude Liidus kasutati propaganda tegemiseks erisuguseid propagandatehnikaid, -teemasid ning -sümboleid.¹¹² Propagandale pöörati erilist tähelepanu, kuna see oli oluline võimu kindlustamise ja säilitamise vahend.¹¹³ Teise maailmasõja lõpp ei toonud kindlust ega rahu Nõukogude Liitu, vaid uusi konflikte nii rahvusvahelistes suhetes kui ka impeeriumis endas. See väljendus propagandasõjana, mille üheks vahendiks oli ka ajakirjandus. Oma geopoliitilise asendi tõttu jäi ka Eesti ideoloogia võitlusväljaks. Ühiskonnas olid vastasseisud, kuna põrkusid ja põimusid uued ning endised ideoloogiad.¹¹⁴ Kommunistlik ideoloogia oli nõukogude ühiskonnas ülimuslik ning pidi hõlmama kõiki valdkondi.¹¹⁵ Nõukogude Liidu võimudel oli vaja kaotada nõukogudevastased ja nõukogude korra suhtes ükskõiksed meeleolud, et oma ideoloogiat edasi kanda ning seejuures pidasid nad end vabastajateks ning harijateks.¹¹⁶

¹⁰⁶ Linnap, *Kirjutisi fotograafiast ja visuaalkultuurist 1986–2006*, lk 105.

¹⁰⁷ Linnap, *Vaateid Eesti fotole*, lk 30.

¹⁰⁸ Kenez, *A History of the Soviet Union from the Beginning to the End*, lk 172.

¹⁰⁹ Linnap, *Kirjutisi fotograafiast ja visuaalkultuurist 1986–2006*, lk 111–112.

¹¹⁰ Linnap, *Vaateid Eesti fotole*, lk 39.

¹¹¹ Linnap, *Eesti fotograafia ajalugu (1938–2015)*, lk 160.

¹¹² Ellul, *Propagandast ja mõjustamisest*, lk 58–59.

¹¹³ P. Taylor, 'Bolševistlik revolutsioon ja ideoloogiate sõda (1917–1939)', *Propagandast ja mõjustamisest: uusi ja klassikalisi käsitlusi*, G.S. Jowett, V. O'Donnell, Tallinn, Tänapäev, 2011, lk 164.

¹¹⁴ Samas, lk 163–165.

¹¹⁵ Kreegipuu, *Eesti NSV aastatel 1940–1953*, lk 353.

¹¹⁶ Samas, lk 374.

Nõukogude propaganda eesmärgiks oli inimesi kasvatada ja mõjutada nii, et ühiskonnas kaoks kriitiline avalikkus ning individuaalsed arvamused.¹¹⁷ Lisaks oli vaja rahvast koostööle innustada, mistõttu propageeriti oma ideoloogiat, et tekiksid ühised veendumused. Pikema aja jooksul võttis Eesti rahvas väärtused kasvõi osaliselt üle propaganda, haridussüsteemi, kultuuri ning argitegelikkuse kaudu, sest muutuste või pöörde lootused puudusid.¹¹⁸

Pärast Jossif Stalini surma (1953) algas niinimetatud sulaaeg, mil toimusid propagandas mõningased muutused. Stalini ajal rõhutati hirmule ja vägivallale, kuid Nikita Hruštšovi ajal hakati tegelema inimeste ümber kasvatamisega ning tekkis „uue inimese“ idee. Uus inimene pidi olema ustav kommunistlikule parteile, eelkõige mõtlema ühiskonnale, mitte isiklikele vajadustele, töö pidi olema tema jaoks põhivajaduseks ning inimesel tuli olla nii vaimselt kui füüsiliselt täiuslik. Samas oli propaganda mõjumisega probleeme, kuna eestlastel püsis meeles kaotatud vabadus.¹¹⁹

¹¹⁷ Kreegipuu, *Nõukogude Eesti küllma sõja ajal*, lk 164–165.

¹¹⁸ Kreegipuu, *Eesti NSV aastatel 1940–1953*, lk 24.

¹¹⁹ L. Vahtre, 'Sulaaeg' – *Eesti ajalugu. VI, Vabadussõjast taasiseseisvumiseni*, toim. S. Vahtre, A. Pajur, T. Tannberg, Tartu, Ilmamaa, 2005, lk 288–292.

3. Ajakiri Pilt ja Sõna analüüs

3.1. Ajakirjast Pilt ja Sõna

Ajakiri Pilt ja Sõna hakkas ilmuma 1941. aasta jaanuaris ning selle eelkäijaks oli aastatel 1936–1940 ilmunud Nädal Pildis. Pildistamise ja kujundamise viisid ei muutunud, küll aga muutus oluliselt temaatika. Pilt ja Sõna deklareeris oma eesmärgi juhtkirjas: „Pildi ja Sõnaga tahab Pilt ja Sõna tõhusamalt täita seda erilist osa, mis Nõukogude Eesti Sotsialistlikus ülesehitustöös langeb meie ajakirjale kui ainulaadsele ENSV ajakirjade arvukas peres. Pilt ja Sõna seab enda esimeseks ülesandeks olla illustreeritud ajakirjana selleks peegliks, kus pildis kajastuvad kõik tähtsamad päevasündmused nii Nõukogude Eestis kui ka Nõukogude Liidus ja mujal maailmas. Jooksva pildikroonika kõrval tahab Pilt ja Sõna ühtlasi pidevalt tuua kapitaalsemat pildimaterjali fotoreportaažides kõigest sellest, mis leidub huvitavat ja tähelepanuväärivat kodumaa ja teiste liiduvabariikide ning rahvaste elus ning töös meie suure sotsialistliku isamaa pinnal.“¹²⁰ Väljaandes pakutav tõde oli konstrueeritud nii fotode kui ka neid kommenteerivate tekstide näol.¹²¹ Pilt ja Sõna tõi oma ülesandena välja ka selle, et lisaks sündmuste kajastamisele avaldavad nad novellide katkendeid nii Nõukogude Liidu kui muude maade kirjanikelt.¹²² Seoses Saksamaa kallaletungiga Nõukogude Liidule ja Eesti okupeerimisega 1941. aasta juunis lõpetas ajakiri oma tegevuse ning 1946. aastal hakkas ajakiri uuesti ilmuma.¹²³

Järgnevalt on esitatud graafik (vt. joonis 1), mis käsitleb aastaid 1941 ning 1946–1966. Sellelt saab ülevaate, mis teemad kõige rohkem kajastusid ning kui tihti ühe aasta jooksul. Välja toodud andmete juures tuleb aga silmas pidada, et esitatud on vaid need ajakirja numbrid, mida sai naise kuvandi uurimiseks kasutada. Graafikult on näha, et esimesel ilmumise aastal on kõige rohkem kajastatud naise kui täieõigusliku kodaniku ja töötava naisega seotud teemasid ning see on ka mõistetav, kuna see sobis hästi uue ideoloogiaga. Hilisematel aastatel on naisi täieõiguslike või töötavatena kujutatud mõnevõrra vähem. Kõige väiksemal määral (12 korral) on esindatud naise kuvand ema ning koduperenaisena, mis on nõukogude ideoloogilisi vaateid arvesse võttes ka loogiline. Ajakirja kohta saab öelda

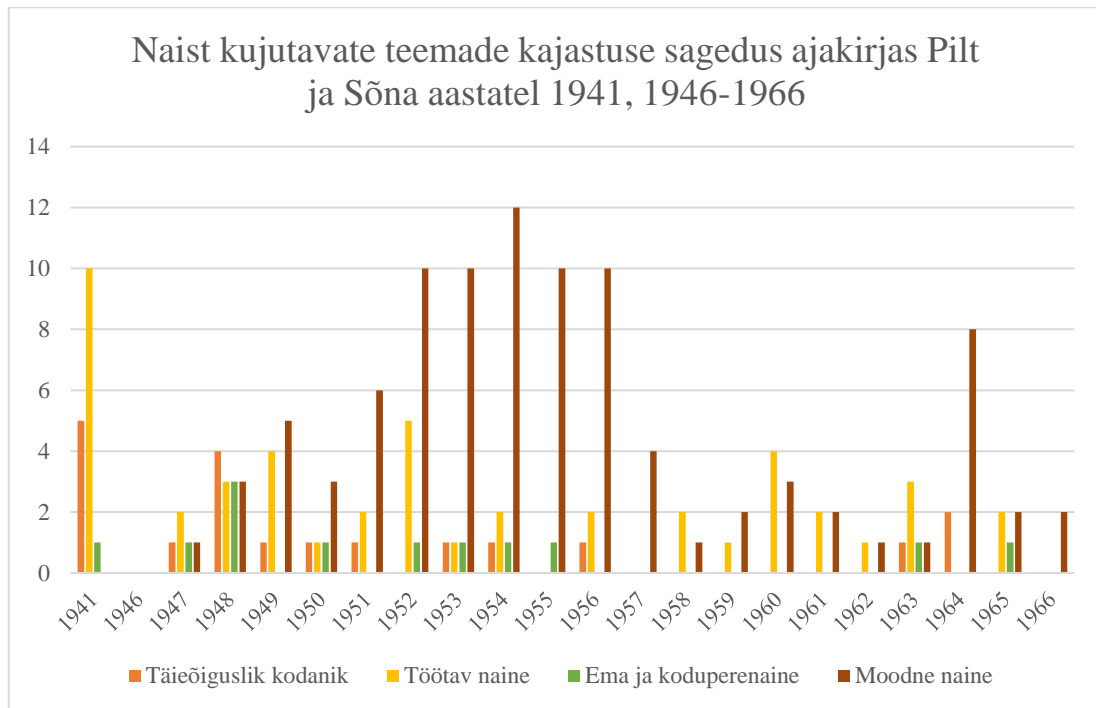
¹²⁰ Linnap, *Eesti fotograafia ajalugu (1938–2015)*, lk 136–137.

¹²¹ Linnap, *Kirjutisi fotograafiast ja visuaalkultuurist 1986–2006*, lk 104.

¹²² Pilt ja Sõna 1941, nr 1, lk 11.

¹²³ Linnap, *Eesti fotograafia ajalugu (1938–2015)*, lk 136–137.

ka seda, et naist on tihti kujutatud moodsana (kokku 96 kajastust), kuid selle teema muutuste kohta on keeruline selget põhjust leida. Teemad on aga ajakirja ilmumise jooksul läbivad, mistõttu tekkisid ajakirja analüüsimisel just neli eriilmelist kuvandit naisest, mida järgnevalt on analüüsitud.

Joonis 1. Naist kujutavate teemade kajastuse sagedus ajakirjas Pilt ja Sõna aastatel 1941, 1946-1966.

3.2. Naine kui täieõiguslik kodanik sotsialistlikus ühiskonnas

Juba 1917. aasta veebruarirevolutsiooni järgselt anti naistele Venemaal tsiviil- ja poliitilised õigused ning pärast oktoobrirevolutsiooni sai Aleksandra Kollontaist esimene nõukogude naisminister sotsiaalse heaolu valdkonnas. Tema esimeseks ülesandeks oli anda naistele täielik legaalne iseseisvus ja võrdsus abielus, legaliseerida aborti tegemine ning kehtestada naistele võrdne palk meestega.¹²⁴ Selles suhtes oli Nõukogude Liit oma poliitikas uudne, kuna andis ka naistele õiguse valimistel kandideerida ning hääletada. Nõukogude Liit soovis oma ideoloogia järgi lõhkuda stereotüüpi, et naine on vaid koduperenaine või ema ning kuulutas ideed naisest kui täieõiguslikust kodanikust. See oli propaganda jaoks oluline, kuna see andis võimaluse esitada end positiivsest küljest ning liberaalsemana kui lääneriigid.

¹²⁴ Bryson, *Feminist political theory*, lk 118.

Naist kui täieõiguslikku nõukogude kodanikku on kujutatud ajakirja Pilt ja Sõna varasematel ilmumisaastatel. Kõige esimeses numbris on toodud välja Stalini kõne Nõukogude Liidu Ülemnõukogu valimiste kohta, kuid ta ei rõhuta seda, et naised saavad valida, vaid viitab sellele, et esimest korda on valimised üleüldse demokraatlikud ja vabad. Selle juures on fotosid nii naistest kui meestest valimas, lisaks on pildid kandidaatidest, kelle hulgas on ka mitmeid naisi.¹²⁵ Järgnevas numbris on kõrvuti kaks joonistust, mille pealkiri on „Rahvasaadikud enne ja nüüd“, kus enne on saadikutest ainult mehed ning nüüd on mehed ja üks naine.¹²⁶ Seetõttu saab öelda, et naise esindatust valimistel toodi ikkagi välja.

Hilisemas numbris on juba konkreetselt esitatud naiste õigused. Ajakirja neljandas väljaandes on toodud esile Stalinliku Konstitutsiooni 122. paragrahv, mis fikseeris naiste õigused. Selles seisnes, et naistel on meestega võrdsed õigused majanduslikus, riiklikus, kultuurilises ja ühiskondlik-poliitilises alal. Need õigused andsid naistele võimaluse käia tööl, saada selle eest töötasu, võtta puhkust, saada sotsiaalkindlustus ning omandada haridus. Lisaks pakkus riik naistele raseduse puhul puhkeaega ning sünnitusmajade, lastesõime- ja aegade võrgu arendamist. Seejuures on välja toodud, kuidas kapitalistlikes maades pole naised üheõiguslikud ega vabad. Samuti on võrreldud naiste olukorda tsaari-aegse Venemaaga ning teiste liiduvabariikidega enne Nõukogude Liiduga ühinemist. Ajakirjas on öeldud, et Vene naise jaoks oli seisund kehv, kuna kultuur, haridus ning inimese ja kodaniku elementaarsed õigused olid tolle aja töötavale naisele kättesaamatud. Kaukaasia ja Kesk-Aasia vabariikide kohta on välja toodud, et kirik ja seadus oli naisi marginaliseerinud. Nõukogude Liidu kaitseks on esitatud väide, et selles saab naine olla samal ajal nii poliitika- ja riigitegelane kui ka ema, naine saab olla vaba, võtta osa riigivalitsemisest ning majanduslikest ja kultuurilistest üritustest.¹²⁷ Naist on esitatud kui kodanikku, kellel ei ole õiguslikke piiranguid ning kes on vaba tegema täpselt seda, mida ta soovib.

Naise kui kodaniku õigus oli käia valimas ning seda on ajakiri Pilt ja Sõna mitmel korral ka kajastanud. Ajakiri on esitanud väljavõtte Eesti NSV kohalike tööraha saadikute nõukogude valimiste määrustikust: „...kõigil ENSV 18-aastaseks saanud kodanikel, sõltumata rassilisest ja rahvuslikust kuuluvusest, soost, usutunnistusest, hariduslikust tasemest, paiksusest, sotsiaalsest päritolust, varanduslikust seisundist ja endisest tegevusest on õigus osa võtta saadikute valimisest ja olla valitav tööraha saadikute

¹²⁵ Pilt ja Sõna, 1941, nr 1, lk 6, 12–13, 16–17.

¹²⁶ Pilt ja Sõna, 1941, nr 2, lk 52–53.

¹²⁷ Pilt ja Sõna, 1941, nr 4, lk 101–102.

nõukogudesse...“¹²⁸ See on kajastatud artiklis „Rita valimised!: Lugu kahest tütarlapselt, kes lähevad esmakordselt valima“, millest tuleb välja, et naised, sealjuures ka noored, saavad valimas käia. Neid on kujutatud kui aktiivseid ja kohusetundlikke tütarlapsi, sest on kirjutatud, kuidas noored said raadio ning ajalehe kaudu teada Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi valimiste kohta, mille järel otsid nad valimismäärustiku ja valimiseelset kirjandust ning uurisid raamatuid. Aktiivse valija kuvand väljendub ka selles, et on välja toodud, kuidas nad kontrollisid oma valimisjaoskonda, külastasid koosolekuid, hakkasid agitaatoriteks ning korraldasid igal nädalal oma klassiga vestlusi. Samuti on loole lisatud, et nad hääletavad kommunistide ja parteitute bloki kandidaatide poolt.¹²⁹ Propagandistliku teksti usaldusväärsuse tõstmiseks on lisatud ka sündmust kajastavad fotod.

1954. aastal on tutvustatud Nõukogude Liidu Ülemnõukogu saadikut ja agronoomi Elvi Kooskora ning seejuures on taas rõhutatud, millised on naiste võimalused Nõukogude Liidus: „Jah, kommunistlik partei on kindlustanud meie maa naistele piiramatud võimalused nende loominguliste võimete arendamiseks. Koos kogu rahvaga on Nõukogude Liidu naised oma riigi täievõimulised peremehed, kommunismi aktiivsed ehitajad. Oktoobrirevolutsioonis sündinud sotsialistlik kord tõi naisele täieliku vabanemise sotsiaalsest, majanduslikust ja vaimsest orjastamisest. Need suured saavutused on meie maal seaduslikult fikseeritud. Naisel on meil võrdsed võimalused mehega valida ja olla valitud, õigus tööle, haridusele, puhkusele.“¹³⁰ Ajakirjas on jällegi toonitatud, et naiste olukord Nõukogude Liidus kui sotsialistlikus demokraatias on parem kui kodanliku demokraatiaga maades, kuna seal pole naistel võimalust olla osaline poliitilises elus. Naistele võrdsete õiguste andmist on ajakirjas nähtud kui sotsialistliku korra suurimat saavutust. Samuti on välja toodud, kuidas naistest on saanud Nõukogude Liidu Ülemnõukogu saadikud, kes osalevad seega kommunistlikus ülesehitustöös.¹³¹

Pärast 1950. aastate keskpaika pole ajakirjas valimisi ning naiste poliitilisi õigusi väga enam kajastatud. Küll aga väljendub naise kui väärtustatud ja tunnustatud kodaniku kuvand muul viisil. Näiteks avaldatakse naistele ajakirjas tunnustust sõjas osalemise eest. Üheks selliseks auavalduseks on järgnev: „Üks neist paljudest naistest, kes Isamaasõja päevil pühendasid oma elu ja oskuse võitluseks röövlite sissetungijate vastu, oli meditsiiniõde Leida Sipria.“¹³²

¹²⁸ Pilt ja Sõna, 1948, nr 1.

¹²⁹ Pilt ja Sõna, 1948, nr 1.

¹³⁰ Pilt ja Sõna 1954, nr 3, lk 5.

¹³¹ Samas, lk 4–6.

¹³² Leida Sipria astus vabatahtlikuna Punaarmeele, 1943. aastal sai ÜK(b)P liikmeks ning 1950. aastatest kuni 1980. aastani oli EKP Keskkomitee liige.

1943. aastal autasustati teda rinnamärgiga „Eesrindlik sanitaartenistuja“ ning medaliga „Lahinguliste teenete eest“.¹³³ Artiklis on välja toodud, kuidas Leida on töötanud ennastsalgavalt, et abistada ja anda tagasi haavatud võitlejaile elu ja tervis ning rõhutatud seejuures tema kommunistlikku staatust: „/.../oleme uhked, et meie ridades töötab ja võitleb niisugune tubli kommunist... meie anname kogu oma jõu, oma oskuse ja energia, et kihutada minema sakslased kangelasliku Leningradi alt... ja vabastada meie armas sünnimaa – Nõukogude Eesti!“¹³⁴ Sellega luuakse kuvand naisest kui ohverdusmeelsest nõukogude kodanikust.

Ajakirjas Pilt ja Sõna on naist kujutatud ka kui aktiivset ja kommunistliku kodanikku. 1949. aasta märtsinumbris on tutvustatud rahvusvahelist demokraatlikku naisliikumist. Selles on räägitud, kuidas nn Isamaasõja¹³⁵ naised hakkasid vastu võitlema fašismile. Ajakiri on välja toonud naise arusaama vajadusest ühineda ning koos võidelda kestva ja püsiva rahu kindlustamiseks, pälvides sellega ülemaailmse poolehoidu. Ajakirjas on tutvustatud peale teist maailmasõda tekkinud Rahvusvahelist Demokraatlikku Naisföderatsiooni (RDNF), kuna naised said aru, et rahu pole püsiv, kui nende eest ei peeta võitlust. RDNF sai alguse rahvusvahelisel naiste kongressil 1945. aasta lõpul Pariisis ning selle eesmärgiks oli võidelda fašismi ja selle ideoloogia vastu, uute sõjaõhutamajate vastu, kindlustada kestav ja püsiv rahu kogu maailmas ning ühtlasi seista naiste võrdõiguslikkuse eest kõigil ühiskondliku elu aladel. Nõukogude Liidu naisi peetakse sealjuures eeskujuks ning juhtivaks jõuks, kuna sotsialistlikes riikides juba olid naised võrdses positsioonis meestega.¹³⁶

Naiste head olukorda Nõukogude Liidus on rõhutatud ka Ülemaailmse naiste Kongressi käsitlemisel. Sellest võtsid osa Itaalia, Aafrika, Ameerika Ühendriikide, Inglismaa ja Prantsusmaa naised, kes rääkides olukorrast oma kodumaal, tõid näiteid, kus nemad ei saa võrdset tasu meestega, rasedad naised vallandatakse ning lastega abielupaaridel on võimatu korterit leida. Kongressil oli külaline Valentina Tereškova,¹³⁷ keda esitleti kui positiivset näidet võrdõiguslikkusest Nõukogude Liidus.¹³⁸ Nõukogude naised on seega tihti esitatud kui eeskuju teistele riikidele ning seal elevatele naistele.

¹³³ Pilt ja Sõna 1948, nr 2.

¹³⁴ Samas.

¹³⁵ Nõukogude Liidu propaganda kasutab 'teise maailmasõja' asemel sõna 'Isamaasõda', et väljendada võidukust.

¹³⁶ Pilt ja Sõna 1949, nr 3.

¹³⁷ Valentina Tereškova on endine Nõukogude Liidu kosmonaut ja maailma esimene naiskosmonaut.

¹³⁸ Pilt ja Sõna 1943, nr 7, lk 2–4.

Ajakiri Pilt ja Sõna on toonud välja ka kommunismile pühendunud naise. Näiteks lugu „Vanaema“ räägib naisest nimega Maria Koljal, keda nimetati naisrevolutsionääriks ning kes tegutses partei õpetuse järgi.¹³⁹ Fašismivastased naised on samuti positiivse esitatud. Artikkel „Naiste põrgu“ kirjeldab, kuidas naised olid Ravensbrücki koonduslaagris, kus oli külm, nälg ning mõnitamine. Ajakirjas on välja toodud, et laager eksisteeris aastatel 1939–1945 ning selle aja jooksul oli seal 110 000 naist ja 500 last, kellest 1945. aastal 6000 hukati. Sealjuures tegutses põrandaalune vastupanuvõitlus fašistlike timukate vastu.¹⁴⁰ Kommunistlikku naist on kujutatud vaprana ning selle vaprust eest avaldati ka tunnustust ning mõnikord anti ka autasusid. Näiteks kajastatakse Stalini rahupreemia laureaate, kelle hulgas oli ka naine. Näitena on esitatud Elise Branco, kes võitles rahu eest ning oli Korea sõja vastu ning pandi selle eest Sao Paolos vangi.¹⁴¹

Naise kuvandit külma sõja perioodil uurinud Anu Mõistlik on oma bakalaureusetöös välja toonud, et võrdseid õigusi on kirjeldatud naiste jaoks positiivsetena, kuid nende õiguste rakendamiseks sai kasu rohkem riik, kuna seekaudu olid naised vahendid riigi eesmärkide saavutamisel.¹⁴² Naiste võrdõiguslikkuse teemasid kajastati rohkem märtsikuunumbrites ehk naistepäevadel ning nende tähistamine oli ajakirjale viis propageerida naiste head olukorda Nõukogude Liidus. Propaganda eesmärk ajakirjas Pilt ja Sõna oli rõhutada, milliseid võimalusi on Nõukogude Liit naistele pakkunud ning pidevalt on tehtud võrdlusi kapitalistlike maadega ning välja toodud, kuidas naised pole mujal täieõiguslikud. Kuvand täieõiguslikust naisest väljendub selles, et ta käib valimas või kandideerib valimistel, on aktiivne ühiskondlikes liikumistes, on vastu fašistlikule ideoloogiale või aitab kaasa kommunismi edasiliikuvusele muul moel. Sellist kuvandit esitati rohkem ilmumise esimeses pooles ehk 1950. aastate keskpaigani. Algusaastatel oli tõenäoliselt vaja rohkem kajastada naiste võrdsust, et oma ideoloogiat kinnistada ja võimuladviku positsiooni tugevdada.

3.3. Töötav naine

Vladimir Lenini ideede järgi oli revolutsiooni teostamiseks vaja naiste võrdsust meestega ning üldse olid bolševikud vaenulikud traditsioonilise pere idee suhtes, kuna see kandis

¹³⁹ Pilt ja Sõna 1964, nr 7, lk 2–3.

¹⁴⁰ Pilt ja Sõna 1964, nr 8, lk 2–3.

¹⁴¹ Pilt ja Sõna 1953, nr 1, lk 3.

¹⁴² Mõistlik, *Nõukogude naiseideaal Eesti ajakirjanduses 1950. aastatel ja 1970. aastate teisel poolel*, lk 62.

konservatiivseid väärtusi, mistõttu üritasid nad seda oma võimuga nõrgestada. Nende ideoloogiaga läks paremini kokku see, et ka naised käiksid tööl väljaspool kodu. Naiste töötamist peeti vajalikuks ka sel põhjusel, et naisel oleks võimalus oma last majanduslikult ise üles kasvatada,¹⁴³ kuid sellegipoolest ei toonud naiste tööl käimine majapidamisse palju tulu, kuna patriarhaalne ühiskond kestis ikkagi edasi.¹⁴⁴ Lisaks oli teisel maailmasõjal oluline mõju, kuna see raputas kogu ühiskonda ning mõjutas pere- ning soorolle. Naised hakkasid sõja ajal tegema 10–12h päevas füüsilise koormusega tööd, kuna mehi polnud.¹⁴⁵ Stalinismi režiim vajas töölisi, et viia läbi tööstusrevolutsioon, mistõttu muutus nende poliitika naiste suhtes ning naisi taheti rakendada kui tööjõudu.¹⁴⁶ Propaganda esitleb töö tegemist naistele kui võimalust ning loodud kuvandi kohaselt olid naised ka selle eest tänulikud.

Ajakiri Pilt ja Sõna on välja toonud tublid naised, kes oma tööd hea meelega teevad. Näiteks kajastus artiklis tekstiilikäitise „Punane Koit“ eesrindlasest Lorissa Lindist, kes töötas ringsukamasinal ning kes ettenähtud normi ehk 30 paari asemel koob 50-55 paari sokke päevas.¹⁴⁷ Siit väljendub kuvand naisest kui töökast ja võimekast inimesest, kes ületab etteantud normid.

Naise võimekus ja usinus avalduvad ka selles, et ajakirjas on välja toodud, kuidas naine saab töötada kõikidel tööstuse aladel. Naised moodustasid seejuures suurema osa töölistest: nad olid insenerid, tehnikud, kolhooside juhatuse esimehed, loomakasvatustehaste juhatajad ja brigadirid. Lisaks olid nad olulisel kohal majandus- ning kultuuritöö edendamisel.¹⁴⁸ Kvalifitseeritud naiste arv vabrikutes ja tehastes oli kasvamas - nt keevitajad, lukksepad, treialid, insenerid, tehnikud.¹⁴⁹ Seejuures on rõhutatud, et naistel oli võimalus oma karjääriredelil ka tõusta. Näiteks toodi välja, et naiskolhoosnikukutel said tõusta sealsetele juhtivatele kohtadele.¹⁵⁰ Naistel oli suur osakaal kolhoosides ning seda on kajastatud ka Pildis ja Sõnas. Ajakirjas olev kuvand on vastavuses Stalini öelduga, mistõttu on selles esitatud Stalini 1933. aasta kõne, milles ta ütles: „Kollektiviseerimisliikumine on juhtivale

¹⁴³ Kenez, *A History of the Soviet Union from the Beginning to the End*, Santa Cruz, lk 115.

¹⁴⁴ Barry, *Wife, Mother, Soldier, Worker*, lk 17–19.

¹⁴⁵ Clements, *A History of Women in Russia*, lk 246-248; Kenez, *A History of the Soviet Union from the Beginning to the End*, lk 167.

¹⁴⁶ R. G. Suny, *The Soviet experiment: Russia, the USSR, and the Successor States*, Oxford, Oxford University Press, 2011, lk 301.

¹⁴⁷ Pilt ja Sõna 1948, nr 1.

¹⁴⁸ Pilt ja Sõna 1954, nr 3, lk 4–6.

¹⁴⁹ Pilt ja Sõna 1941, nr 4, lk 102.

¹⁵⁰ Samas.

kohale edutanud terve rea suurepäraseid ja andekaid naisi...Naised on kolhoosis suur jõud. Kuritegu on seda jõudu vaka all hoida.“¹⁵¹ Kolhoosi töölisi nimetatakse ka „sangariteks“ või „kangelasteks“, mistõttu võib öelda, et propaganda jaoks oli oluline suhtuda neisse lugupidavalt.¹⁵² Naistepäeva puhul on tihti ajakirjas kajastatud tunnustava noodiga artikleid ning seejuures on kiidetud ka naistöölisi. 1948. aasta märtsikuu numbris on ilmunud artikkel, kus on välja toodud neli naist nende saavutuste tõttu. Näiteks on nimetatud Staro Beševo traktorijaama brigaadi ülem Praskovja Angelina sotsialistliku töö kangelaseks.¹⁵³ Sotsialistliku töö kangelane oli Nõukogude Liidus tööeesrindlase kõrgeim aunimetus. See anti isikutele, kelle tööd peeti majanduse, kultuuri või teaduse arendamisel silmapaistvaks. Nimetus kehtestati 27. detsembril 1938 ning sellele lisandusid 1940. aastast ka Lenini orden, aukiri ja medal.¹⁵⁴ Kangelase nimetus annab märku, et kuvand töötavast naisest pidi olema positiivne.

Töötava naise kuvandi kujundamiseks on ka siin kasutatud võrdlust. 1948. aasta märtsikuu numbris on lugu „Kodanlikul ajal ei võidud unistada sellest, et naine võiks olla...“ ning seejärel on välja toodud mitmeid ameteid: minister, kohtunik, dirigent, agronoom, traktorist, miilits, trammijuht, mille juures on ka fotod ja näited igast ametist. Ajakirjas on rõhutatud, et enne nõukogude võimu kehtestamist polnud naistel võimalus selliseid ameteid pidada. Lisaks on esitatud, et nõukogude võimu perioodil tõusis naisinseneride ja -tehnikute arv ning 187 naist nimetati Stalini preemia vääriliseks. Ülistavalt on lisatud veel: „Nõukogude võim on igaveseks hävitanud naiste majandusliku ebavõrdsuse meie maal. Nõukogude naine saab võrdselt meestega oma töö eest tasu tööhulga ja kvaliteedi järgi, teda ei ähvarda tööpuudus, vaesus ega nälg. Meie naised teavad, et nad töötavad endale, oma riigile.“¹⁵⁵ Töötamist on seega propagandas esitatud kui võimalust naistele teha tööd, mis neile meeldib ning sealjuures väljendub ka patriootlikkus, kuna kuvandi järgi teevad nad seda oma riigi heaks.

Naised töötasid kõige rohkem põllumajanduses, kuid ka tööstuses (peamiselt tekstiili- ning toidutööstuses). Tööstuse arenemisega oleks pidanud naiste kodutööde koormus vähenema, kuna toiduainete ja riiete tööstus suurenes. Siiski jäi naistele palju kohustusi, mistõttu ei olnud neil aega oma hobide, spordi või kultuuriga tegelemiseks.¹⁵⁶ Industrialiseerimise arenguga olukord aga paranes, kuid naiste töökoormus seejuures aina suurenes: maal tehti

¹⁵¹ Pilt ja Sõna 1950, nr 1, lk 9.

¹⁵² Nt Pilt ja Sõna 1958, nr 10, lk 2.

¹⁵³ Pilt ja Sõna 1948, nr 3.

¹⁵⁴ EE 8, Eesti Entsüklopeedia, Tallinn, Eesti Entsüklopeediakirjastus, 1995, lk 610–611.

¹⁵⁵ Pilt ja Sõna 1948, nr 3.

¹⁵⁶ Ilič, *Women in the Khrushchev Era*, lk 6–11.

tööd kollektiviseeritud farmides ning linnades tehastes. Naistel oli aina vähem aega ning nende poliitiline, sotsiaalne ja majanduslik tõus oli rohkem piiratud.¹⁵⁷ Ametlikult pidi olema kõik õige ehk naised pidid olema meestega võrdsed, kuid tegelikkuses oli naiste koorem suurem ning palgad väiksemad.¹⁵⁸

Tööliste kujutamisel on selles ajakirjas oluline roll fotodel. Mitmetel pildidel on näha, kuidas naised on tööl näiteks vabrikutes, töökodades, tehastes, laborites, kolhoosides ja sovhoosides. Seejuures on naised kujutatud õnnelike ja töökatena, et piltide sõnum väljendaks positiivsust ning tekiks ka vastav kuvand. Fotodele on sageli lisatud ka kommentaar või tekst, mis töölisega on tegu, kus asutuses ta töötab ning mida ta täpsemalt teeb. Erilisi ajalisi muutusi ei saa töötava naise kuvandi kohta välja tuua – läbivalt kujutatakse naisi samamoodi tööd tegemas. Ajakirjast *Pilt ja Sõna* moodustunud kuvandi järgi on naine töökas, võimekas ning ka patriootlik, kuna kujutatakse, et töö, mida tehakse on riigi kasuks ning seda tehakse hea meelega.

3.4. Naine kui koduperenaine ja ema

Naine sai Nõukogude Liidus küll õigused osaleda poliitikas ning käia tööl, kuid samal ajal jäid neile ka kodused ning laste kasvatuse ja heaolu kohustused, mis pani naiste peale suure koormuse.¹⁵⁹ Kuigi nõukogude võimu soov oli traditsioonilistest pererollidest loobuda, siis emaroll on ikkagi toodud olulisena esile, kuna ema ülesanne oli lapsest kasvatada kommunistlik kodanik. See tuleb välja ka ajakirjas *Pilt ja Sõna*. 1941. aastal on ajakirjas esitatud Stalini kõne, milles ta räägib, kuidas naised kasvatavad lapsi, kes on Nõukogude Liidu tulevik ning sel põhjusel on vaja suurendada naiste ühiskondlikku aktiivsust ning tõsta neid juhtivatele kohtadele.¹⁶⁰

1948. aasta märtsi numbris on naistele pööratud rohkem tähelepanu naistepäeva puhul. Välja on toodud neli naist artiklis „Neid tunneb kogu meie maa“ ning naisi tutvustatakse kui „Maailma eesrindlikumad naised – nõukogude naised – on saanud suureks jõuks ühiskondlikus ja riiklikus elus, tööstuses ja põllumajanduses, teaduse- ja kunstivallas“. Nende hulgas on nimetatud emakangelaseks kõik oma lapsed nõukogude patriootideks

¹⁵⁷ Kenez, *A History of the Soviet Union from the Beginning to the End*, lk 116.

¹⁵⁸ Goldman, *Women at the Gates*, lk 63.

¹⁵⁹ Barry, *Wife, Mother, Soldier, Worker: Depictions of Peasant Women in Soviet Propaganda*, lk 17–19.

¹⁶⁰ *Pilt ja Sõna* 1941, nr 4, lk 101.

kasvatanud Šafaat Hamidova.¹⁶¹ Samamoodi on 1950. aastal naistepäeva puhul tunnustatud naist kui ema artiklis „Au Nõukogude Naisele“: „Naine Nõukogude Liidus on täieõiguslik ja lugupeetud kodanik, aktiivne osavõtja nii poliitilisest, majanduslikust kui kultuurilisest ja ühiskondlikust ülesehitustööst. Eriti suuri teeneid on nõukogude emadel, kes väsimatu hoolitsuse ja armastusega kasvatavad uut kommunismi ehitajate sugupõlve. Bolševike partei ja Nõukogude valitsus on alati eriliselt hinnanud emade kangelaslikku tööd laste kasvatamisel. Sõna ema on meie maal muudetud aunimetuseks. Tublimaist tublimaile antakse kogu rahva tänuna üle kõrged autasud.“ Nõukogude võim avaldas emadele au ordeniga „Ema au“ või medalitega „Emamedal“ ja „Ema-kangelane“.¹⁶² Naist kui ema nähti seega kui kommunistliku ideoloogia edasikandjat ning selle tõttu väärtustati emaks olemist. Kangelasema oli Nõukogude Liidus aunimetus, mis anti emale, kes on sünnitanud ja kasvatanud vähemalt kümme last. Selle kehtestas Nõukogude Liidu Ülemnõukogude Presiidium 1944. aastal.¹⁶³ Autasude kajastamine ajakirjas aitas luua kuvandit, et naine on emana väärtuslik.

Naised polnud kuvandi järgi ainult kommunismi nimel tegutsejad, vaid neid kujutati ka kui hoolitsevaid emasid. 1952. aasta märtsi numbris tuuakse naised välja kui rahutoojad: „Võitluses rahu eest, võitluses nende vastu, kes taotleavad taas süüdata sõjatule leeki ning paisata tuhanded, miljonid kodud varemeisse, on naised suur jõud. Maailma naised – neid aga on pool kogu maakera elanikkonnast – ei taha, et nende lapsed jääksid orbudeks, tütreid leskedeks, mehed ja vennad sõjainvaliidideks.“¹⁶⁴ Artiklis rõhutatakse sõnale 'ema', kuna see on headust ja hellust väljendav sõna.¹⁶⁵ Ka 1955. aastal on naisi kajastatud sõjavastastena, kuna nad ei taha, et nende lapsi ähvardaks sõjakoledused. Seejuures esitab nõukogude võim end olevat rahu poolt.¹⁶⁶

Ka naise kui ema kuvandi loomisel on kasutatud võrdlust tsaariaegse Venemaaga. Ajakirjas on välja toodud, et tsaari ajal suhtuti naistesse kehvalt, kuna naise rasestumise korral ta vallandati. Nõukogude Liidu kohta on positiivselt esitatud aga hüvesid, mida riik pakkus: puhkust 35 päeva enne ja 28 päeva pärast sünnitamist, sünnitusmajade juurde ehitamist, lastesõime, lasteaedade, mänguväljakute, jalutusrühmade rajamist ning suurperede toetust (seitsmenda lapse puhul 2000 rubla aastas viie aasta jooksul, kümnenda lapse korral 5000

¹⁶¹ Pilt ja Sõna 1948, nr 3.

¹⁶² Pilt ja Sõna 1950, nr 3, lk 12.

¹⁶³ ENE 4, Eesti Nõukogude Entsüklopeedia, Tallinn, Valgus, 1989, lk 293.

¹⁶⁴ Pilt ja Sõna 1952, nr 3, lk 3.

¹⁶⁵ Samas.

¹⁶⁶ Pilt ja Sõna 1955, nr 1, lk 5.

rubla esimene aasta ja ülejäänud 4 aastat 3000 rubla).¹⁶⁷ Naine kui ema ajakirja Pilt ja Sõna järgi on Nõukogude Liidus väärtustatud, kuna riik pakub talle puhkust ning rahalist toetust.

Kuigi naiste juures peetakse emaks olemist oluliseks ning loomulikuks, siis Nõukogude propaganda ei näinud seda kui naise põhirolli. Selle kohta on esitatud lugu, kuidas Jekaterina Sidorava läheb tööle „Punasesse Koitu“ ning tema laps Paul viiakse Kalinini rajooni VI lasteaeda. Selle kohta on välja toodud, et naine on vabastatud perenaise küsimustest, nagu kes lõunasöögi valmistab. Ka siin on võrreldud Nõukogude Liitu kapitalistlike maadega ning öeldud, et nõukogude naise töö pole kurnav, nagu see on naisel kapitalistlikes riikides, kus suretatakse naises kõik tema muud huvid.¹⁶⁸

Naist on kujutatud ka kui hoolitsevat ja töökas koduperenaist. Näiteks väljendub see ajakirjas ilmunud loos, kus naine hoolitseb majapidamise eest, samal ajal kui mees loeb näiteks lehte.¹⁶⁹ Artiklis „Perenaise abilised“ peegelduvad naise majapidamistööd: „Naise kodune töö on oma iseloomult peaaegu märkamatu. Seda pannakse tähele harilikult alles siis, kui siin tekib perenaise haiguse, ärasõidu või mõnel muul põhjusel häired, see tähendab – kui sooja hommiku-, lõuna- ja õhtusööki tuleb asendada võileibadega, kui laudadele ja riulitele sigineb vastikult paks tolmukord, kui sokkidesse ja sukkadesse tekivad augud, kui lõpeb puhaste taskurättide tagavara, kui...“¹⁷⁰ Siin seega on vihjatud, et naine on see, kes toitu valmistab, koristab, peseb pesu ja hoolitseb kogu majapidamise eest. On välja toodud, et seda tööd ei panda täheleegi, ometi võtab see naise kogu vaba aja ning on seejuures tänuväärne. On rõhutatud ka asjaolule, et selletõttu ei saa naised tegeleda oma vaimse silmaringi avardamisega, tõsta oma kutsealast kvalifikatsiooni ning olla aktiivne ühiskondlikes tegevustes. Siinkohal on välja toodud, et abiks on head töötingimused, nagu hea valgustus, ventilatsioon, köögimööbel. Lisaks on abiks kodumasinad, mille tootmist nõukogude valitsus ja kommunistlik partei suurendada soovis ning kinnitas selle jaoks programmi, et masinaid rohkem toodetaks.¹⁷¹ Sellega luuakse samuti kuvand, kus naine on küll hoolitsev, kuid kuna Nõukogude Liit arendab oma tehnoloogiat, siis perenaiseks olemine pole enam naise põhiline roll.

¹⁶⁷ Pilt ja Sõna 1941, nr 4, lk 102.

¹⁶⁸ Pilt ja Sõna 1948, nr 3

¹⁶⁹ Pilt ja Sõna 1947, nr 6.

¹⁷⁰ Pilt ja Sõna 1954, nr 2, lk 15–16.

¹⁷¹ Samas.

Ajalisi muudatusi naise kui ema ja perenaise kuvandi kohta on keeruline välja tuua, kuna see kuvand väljendus ajakirjas kõige vähem. See võib olla seletatav Nõukogude Liidu ideoloogiaga, mis soovis emarolli tähtsust vähendada.

3.5. Moodne naine

Ajakiri Pilt ja Sõna on märkimisväärne selle koha pealt, et väljaandes on Nõukogude Liidu ja tolle ajastu kohta kujutatud naist illustatsioonidel väga tihti naiseliku ning moodsana. Läbivaks kujundiks on moefotod, millega tutvustatakse ajakirjas uusi moetreende ning seda peaaegu igas aastakäigus. Fotodega on esitletud mõnda mantlit, jakki, kleiti, seelikut, baretti, kübarat, mütsi, kindaid, kingi, lisaks kudumeid, ning räägitakse lõigetest ja materjalist. 1949. aasta juulikuu numbris on ka fotod naistest supeltrikoodes.¹⁷² Mõnes numbris oli ka fotosid erinevatest soengutest. Sageli tutvustatakse uut moodi kui on algamas uus kevad-suve või sügis-talve hooaeg. Tekstiga on lisatud, mis on moe alal uudset ning tutvustab uusi lõikeid ja stiile, millisele üritusele mingi rõivaese sobib ning millega seda kanda. Vahepeal aga tekst puudub ning on vaid fotod või joonistused naiselikest naistest. Seejuures illustatsioonideks on rohkem ikkagi pilte, kuid on ka joonistusi nii naistest kui ka täpsemalt näiteks mõnest rõivaesemest ja selle lõikest.

Kui varasemates väljaannetes on pigem tutvustatud mõnd riideeset ning on vaid seda tutvustav tekst juures, siis hiljem (umbes 1950. aastate keskpaigast) hakati rohkem tutvustama ka moega seonduvaid üritusi ning eri moemajasid või -ettevõtteid. Esineb näiteks fotoreportaaze moenäitustelt. 1956. aasta augustikuu numbris on reportaaž Moskvast toimunud inglise naisterõivaste modellide näitusest. Selles on välja toodud, et esindatud oli üle 150 erineva rõivastusmodelli, kes olid välja pandud parimate inglise firmade poolt.¹⁷³ 1956. aastal on tehtud ka ülevaade Tallinna kaubandus- ja tööstusettevõtete demonstratsioonist naisterõivaste uuest sügismoest.¹⁷⁴

Üldiselt on moeillustatsioonidel kujutatud naisi, kuid harva esineb ka meeste või laste moodide tutvustamist. Selle ajakirja kajastuste põhjal saab öelda, et see kujutas naist kui kedagi, kellele meeldis kanda ilusaid ja moodsaid asju ning käia ajaga kaasas. Lisaks on

¹⁷² Pilt ja Sõna 1949, nr 7.

¹⁷³ Pilt ja Sõna 1956, nr 8, lk 20–21.

¹⁷⁴ Pilt ja Sõna 1956, nr 11.

rõhutatud, et naistele mõeldakse riidesemeid rohkem kui meestele, mille kaudu ajakiri väljendab asjaolu, et naised soovivad oma välimusele suuremat rõhku panna.¹⁷⁵ Naiste ilu on rõhutatud ka 1966. aasta märtsikuu numbris, mis võib olla taas seotud naistepäevaga. Fotode kirjeldus ütleb, et naised on pildistatud siis, kui naine ei ole märganud, et mees teda vaatab. K. Kahro, kes on teksti kirjutanud, on välja toonud, et naistele meeldivad ilusad asjad, naine tahab olla puhas ja kena, kuna naistel on ilujanu juba alateadvuses. Kahro esitab oma tekstis ka küsimuse, miks on meeste moe kohta vähem kajastusi või pole üldse. Põhjenduseks toob ta selle, et naisfotograafe pole. Ta lõpetab oma teksti lausetega: „Aga täna on kõik naised ilusad, õnnelikud ja armastusväärased. Sest armastus teeb naise kauniks, õnn silub kortsud ja toob silmadesse sära.“¹⁷⁶

Otseselt ei saa välja tuua, millal või miks hakkasid moefotod ajakirjas *Pilt ja Sõna* ilmuma, sest fotod moodsatest naistest ilmusid läbivalt ajakirja ilmumise aastatel. Rohkem esines moefotosid 1950. aastatel, kuid peaaegu igakuiselt oli paar lehekülge pühendatud ka moe jaoks. Naise kuvandit ajakirjas *Nõukogude Naine* uurinud Helena Pall toob oma magistritöös välja, et stalinismiperioodil tuuakse ideaalne ja kaunis naine välja oma sisemiste omaduste tõttu. Tema analüüsi järgi tuleb välja, et välist ilusakstegemist peeti Stalini-aegsete standardite järgi patuks ning ilus pidi olema, mitte selleks tegema ehk kosmeetikat ja moodi peeti dekadentsiks ja igandiks.¹⁷⁷ Ajakirjas *Pilt ja Sõna* loodud naise kuvand otseselt ei toeta seda seisukohta, sest seal oli juba sõjajärgsetel aastatel tutvustusi moest. Kui vaadata Hruštšovi aega, siis Pall toob oma uurimuses välja, et tol perioodil on ajakirjades moenäiteid ja seletusi, kuidas midagi ja miks kanda, mis sarnaneb *Pildis ja Sõnas* ilmunuga.¹⁷⁸ Stagnatsiooniaja kohta toob Pall välja, et naiste välimus muutub glamuuritari omast tagasihoidlikumaks ning kodusemaks ning artiklid ei käsitle, kuidas efektsed välja näha. Selle muutuse põhjustena esitab Helena Pall, et muutunud on mood ning defitsiit nõuab säästlikkust.¹⁷⁹ *Pilt ja Sõna* ilmus Brežnevi ajal vaid paar aastat, mistõttu on selle kohta raske teatavat mustrit välja tuua. Esile saab tuua vaid selle, et viimases kahes aastakäigus oli vähem numbreid, kus moele keskenduti. Greta Bucher on rõhutanud, et nõukogude meedia

¹⁷⁵ *Pilt ja Sõna*, 1962, nr 10, lk 10–11.

¹⁷⁶ *Pilt ja Sõna* 1966, nr 3, lk 13.

¹⁷⁷ Pall, *Nõukogude naise kuvand ajakirjas Nõukogude Naine aastatel 1945–1991*, lk 56–58.

¹⁷⁸ Samas, lk 76.

¹⁷⁹ Samas, lk 90.

järgi peeti ilusaks olemist naiste puhul oluliseks, kuid mitte nii oluliseks kui töötamist, emaks olemist ja kodu korrashoidmist.¹⁸⁰

¹⁸⁰ G. Bucher, *Women, the bureaucracy and daily life in postwar Moscow, 1945–1953*, New York, Columbia University Press, 2006, lk 44.

Kokkuvõte

Uurimistöo eesmärgiks oli selgitada, milline oli naise kuvand ajakirjas Pilt ja Sõna – kellena ja kuidas naist peamiselt kujutati, sealhulgas ka välja tuua ajas tekkinud erinevused, kui neid oli. Naisajalugu uurides on oluline arvestada kontekstiga. Analüüsidest nõukogude perioodil ilmunud ajakirja Pilt ja Sõna on tähtis seega arvesse võtta, et meediat juhtis kommunistlik partei, mille ülesanne oli kommunistlike ideid edasi kanda. Pilt ja Sõna oli nõukogude fotoajakiri, mis ilmus aastatel 1941 ja 1946–1966 ning olles sovetiseerimise perioodis, oli selles ka palju propagandistlikku sisu. Väljaandes kajastati igapäevaelulisi sündmusi, kuid need olid propaganda ja ideoloogia tõttu moonutatud. Ajakirjast ilmneb, milline oli naiste roll nõukogude ühiskonnas ning seekaudu saab teha ülevaate sellest, milline kuvand naisest loodi. Kuna imago tekib inimesele teadaolevate faktide ja tema väärtuste põhjal, siis oli nõukogude võimu jaoks oluline, et need kattuksid võimu mõtete ning väärtushinnangutega. Seetõttu tegeleti ühiskonnas laiemalt sovetiseerimisega ja oma ideede peale surumisega propaganda abil.

Pildis ja Sõnas kujutati naist üldiselt neljal viisil: naine kui täieõiguslik kodanik, töötav naine, naine kui koduperenaine ja ema ning moodne naine.

Nõukogude Liit soovis propageerida ideed, et naine pole vaid koduperenaine või ema, vaid pigem täieõiguslik kodanik. Naise kui täieõigusliku kodaniku kuvand väljendus selles, et naist kujutati valimas käimas ning valimistel kandideerimas. Taoline kuvand rõhutas naiste võrdseid õigusi meestega Nõukogude Liidus. Valimiste kajastamine väljaandes vähenes ajakirja ilmumise teises pooles. Naise kui kommunistliku kodaniku kuvand väljendus ka sel viisil, et ajakirjas toodi välja, kuidas naine sõdis Nõukogude Liidu eest ja astus vastu fašismile. Selle kaudu tekkis kuvand naisest, kes on patriootlik ja lojaalne oma riigile. Rahvusvahelises kogukonnas kujutati nõukogude naist kui eeskuju teistele riikidele. Seega kuvand naisest kui täieõiguslikust kodanikust tähendab, et naist esitati vabana, tal puudusid õiguslikud piirangud töötamiseks ja poliitiliseks aktiivsuseks. Naise kui kommunistliku kodaniku imago tekkis tekstide kaudu, kus rõhutati, kuidas naine võitleb patriootlike ja kommunistlike põhimõtete eest ning on täieõigusliku kodanikuna juhtivaks jõuks rahvusvahelistel üritustel.

Ajakirja ilmumise algusaastatel esitati rohkem töötava naise kuvandit, mille eesmärk nõukogude propagandas oli nõrgestada traditsioonilisi pereväärtusi ning soorolle.

Tegelikkuses oli naiste töötamise põhjuseks asjaolu, et sõja ajal oli meesressurssist puudu. Naist kujutati ajakirjas Pilt ja Sõna läbivalt tööka ja võimekana, kes saab töötada kõikidel tööstuse aladel ning sealjuures moodustavad naised tööliskonnast suurema osa. Naistööliste kuvand on väga positiivne, kuna neid esitletakse tublidena, kes saavad oma usinuse eest ka tunnustust ja kajastust. Sealjuures on naistel võimalus ka oma karjääri pidevalt edendada.

Kuigi Nõukogude Liit soovis ümber pöörata konservatiivsed perekonnaväärtused, siis emaroll jäi ikkagi naise kuvandi kujundamisel olulisele kohale ning see ilmneb ka ajakirjas Pilt ja Sõna. Nõukogude Liidu hoiak oli omapärane, kuna emaks olemist ja laste kasvatamist hakati nägema kui ülesannet kasvatada lapsest kommunistlik kodanik. Kangelasema nimetus oli Nõukogude Liidus just sellepärast au kohal ning tunnustust avaldati ordenite või medalitega. Naise kui ema kuvand väljendus ka hoolitseva emana, kuid samas rõhutati, et see polnud naise ainus roll. Siinjuures toodi välja, et naine sai jätta oma lapse lastehoidu ning ise minna tööle. Lisaks ei pidanud naine olema alati koduperenaise rollis, kuna esitati, et tänu Nõukogude Liidu tehnoloogilisele arengule tulevad naistele koduste tööde juures appi masinad. Olulisi muudatusi kuvandi kohta ei saa esile tuua, kuna imagot naisest kui emast ja perenaisest oli pigem harva.

Väljaandes tekkis ka kuvand moodsast naisest. Ajakirjas Pilt ja Sõna kujutati naist naiseliku ja moodsana ning seda moefotode kaudu. Fotode ja tekstide abil tutvustati uusi moetreende. Lisaks olid ajakirjas ilmunud fotoreportaaže moenäitustelt. Pilt ja Sõna kajastas naist naiselikuna – seda, kuidas naisele meeldib olla moodne ja ilus. See kuvand on läbiv kogu ajakirja ilmumisaja jooksul.

Nõukogude naise positiivse kuvandi loomiseks võrreldi ajakirjas Pilt ja Sõna pidevalt ka Nõukogude Liidu ühiskonda lääneriikidega ning rõhutati, et olukord nõukogude naistel oli parem. Seda saab seletada külma sõja ajal toimunud propagandasõjaga, kus suurvõimud soovisid oma ideoloogiat peale suruda.

Illustreerivad fotod omasid ajakirjas olulist rolli, kuna need olid justkui tõestuseks, et Nõukogude Liidu ühiskond nii ka toimis. Tekstid edastasid propagandistliku sisu tõttu võimu sõnumit. Ajakirjast Pilt ja Sõna tekkinud kuvandi järgi oli naine täieõiguslik kodanik, kel oli võimalus käia tööl igas valdkonnas, kuid samas ei kadunud kuhugi naiste roll ema ja koduperenaisena, kel samuti oli soov jääda moodsaks ja käia ajaga kaasa.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Perioodika

Pilt ja Sõna, aastakäigud 1941, 1946–1966.

Kirjandus

Ant, J., 'Nõukogude okupatsioon' – *Eesti ajalugu. VI, Vabadussõjast taasiseseisvumiseni*, toim. S. Vahtre, Tartu, Ilmamaa, 2005, 164–180.

Barry, C., *Wife, Mother, Soldier, Worker: Depictions of Peasant Women in Soviet Propaganda*, University of Dallas, 2016.

Barthes, R., *Camera lucida: märkmeid fotograafiast*, Tallinn, Eesti Kunstiakadeemia Kirjastus, 2015.

Beller, R. M., Leerssen, J., *Imagology. The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters*, Amsterdam, Rodopi, 2007.

Berger, P. L., Luckmann, T., *The Social Construction of Reality*, London, Penguin Books, 1991.

Berger, P. L., Luckmann, T., *Tegelikkuse sotsiaalne ülesehitus: teadmussotsioloogiline uurimus*, Tartu, Ilmamaa, 2018.

Boulding, K. E., *The Image: Knowledge in Life and Society*, Ann Arbor, University of Michigan Press, 1956.

Bryson, V., *Feminist political theory: an introduction*, New York, Paragon House, 1992.

Bucher, G., *Women, the bureaucracy and daily life in postwar Moscow, 1945–1953*, New York, Columbia University Press, 2006.

Canning, K., *Gender history in practice: historical perspectives on bodies, class & citizenship*, Ithaca, Cornell University Press, 2006.

Clements, B. E., *A History of Women in Russia: From Earliest Times to the Present*, Bloomington ja Indianapolis, Indiana University Press, 2012.

Downs, L. L., 'Sooajalugu' – *Ajalooteaduse uued suunad*, koost. ja toim. Marek Tamm ja Peter Burke, Tallinn, TLÜ Kirjastus, 2020, lk 146–180.

Ellul, J., *Propaganda: The Formation of Men's Attitudes*, New York, Vintage, 1973.

Ellul, J., 'Propaganda tunnusjooned', *Propagandast ja mõjustamisest: uusi ja klassikalisi käsitlusi*, G.S. Jowett, V. O'Donnell, Tallinn, Tänapäev, 2011, lk 17–83.

Goldman W. Z., *Women at the Gates: Gender and Industry in Stalin's Russia*, New York, Cambridge University Press, 2002.

Hall, S., *Representatsioon: kultuurilised representatsioonid ja tähistamispraktikad*, Tallinn, Eesti Kunstiakadeemia Kirjastus, 2018.

- Hofstede, G., *Masculinity and Femininity. The Taboo Dimension of National Cultures*, Thousand Oaks, Sage, 1998.
- Ilič, M., Reid S. E., Attwood, L., *Women in the Khrushchev Era*, New York, Palgrave Macmillan, 2004.
- Kenez, P. *A History of the Soviet Union from the Beginning to the End*, Cambridge University Press, 1999.
- Kuusik, A., 'EKP Keskkomitee ühiskonna ideoloogilisel mõjutamisel' – *Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee organisatsiooniline struktuur 1940–1990*, Koost. ja toim. E. Tarvel, Tallinn, Kistler-Ritso Eesti Sihtasutus, 2002, lk 242–275.
- Kreegipuu, T., 'Eesti kultuurielu sovetiseerimine: nõukogude kultuuripoliitika eesmärgid ja institutsionaalne raamistik aastatel 1944–1954' – *Eesti NSV aastatel 1940–1953: Sovetiseerimise mehhanismid ja tagajärjed: Nõukogude Liidu ja Ida-Euroopa arengute kontekstis*, koost. T. Tannberg, toim. M. Orav, Tartu, Eesti Ajalooarhiiv, 2007, lk 352–388.
- Kreegipuu, T., 'Ajakirjandus Nõukogude Eestis külma sõja võitlusvahendina' – *Nõukogude Eesti külma sõja ajal*, koost. T. Tannberg, toim. M. Orav, Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 2015, 163–199.
- Lauk, E., Kreegipuu, T., 'Was it all pure propaganda? Journalistic practices of 'silent resistance' in Estonian Soviet journalism' – *Media's Role in the Socialist Era*, toim. S. Çoban, Kiel, Amani International Publishers, 2013, lk 37–68.
- Liivik, O., 'Kopartei struktuur ja organid' – *Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee organisatsiooniline struktuur 1940–1991*, koost. ja toim. E. Tarvel, Tallinn, Kistler-Ritso Eesti Sihtasutus, 2002, lk 11–26.
- Linnap, P., *Kirjutisi fotograafiast ja visuaalkultuurist 1986–2006*, Tartu, Kõrgem Kunstikool Pallas, 2003.
- Linnap, P., *Eesti fotograafia ajalugu (1938–2015)*, Tartu, Tartu Kõrgem Kunstikool, 2016.
- Lippmann, W., *Public Opinion*, New York, Macmillan, 1922.
- Mertelsmann, O., "'Sovetiseerimise' mõistest' – *Eesti NSV aastatel 1940–1953: Sovetiseerimise mehhanismid ja tagajärjed: Nõukogude Liidu ja Ida-Euroopa arengute kontekstis*, koost. T. Tannberg, toim. M. Orav, Tartu, Eesti Ajalooarhiiv, 2007, lk 13–29.
- Pickering, M., *Stereotyping: the politics of representation*, New York, Palgrave, 2001.
- Pisch, A., *The personality cult of Stalin in Soviet poster, 1929–1953: Archtypes, inventions and fabrications*, ANU Press, 2016.
- Scott, J., 'Gender: A Useful Category of Historical Analysis', *The American Historical Review*, vol. 91, no. 5, 1986, lk 1053–1075.
- Simm, K., 'Soouurimus ja filosoofia' – *Sissejuhatatus soouuringutesse*, toim. R. Marling, Tartu, Tartu Ülikooli kirjastus, 2011, lk 57–81.
- Stevenson, M. R., *Gender Roles Through the Life Span*, Muncie, Ball State University, 1994.
- Zelizer, B., *About to Die: how news images move the public*, Oxford, Oxford University Press, 2010.

Tannberg, T., 'Hilisstalinistlik Eesti NSV' – *Eesti ajalugu. VI, Vabadussõjast taasiseseisvumiseni*, toim. S. Vahtre, Tartu, Ilmamaa, 2005, lk 271–287.

Tannberg, T., 'Nõukogude Eesti 1940–1953: uuele režiimile vundamendi rajamise aastad' - *Eesti NSV aastatel 1940–1953: Sovetiseerimise mehhanismid ja tagajärjed: Nõukogude Liidu ja Ida-Euroopa arengute kontekstis*, koost. T. Tannberg, toim. M. Orav, Tartu, Eesti Ajalooarhiiv, 2007, lk 5–12.

Taylor, P., 'Bolševistlik revolutsioon ja ideoloogiate sõda (1917–1939), *Propagandast ja mõjustamisest: uusi ja klassikalisi käsitlusi*, G.S. Jowett, V. O'Donnell, Tallinn, Tänapäev, 2011, lk 163–174.

Treier, H. M., *Eesti fotograafia 100 aastat*, Tallinn, Post Factum, 2019.

Usacheva, V., 'Soviet Model of Mass Media: Mutual Relations and Reciprocity between Mass Media and State Authorities' – *Media's Role in the Socialist Era*, toim. Savaş Çoban, Kiel, Amani International Publishers, 2013, lk 17–36.

Van Dijk, T. A., *Ideoloogia: multidistsiplinaarne käsitus*, Tartu, Tartu Ülikooli Kirjastus, 2005.

Vahtre, L., 'Kultuur ja olme', - *Eesti ajalugu. VI, Vabadussõjast taasiseseisvumiseni*, toim. S. Vahtre, A. Pajur, T. Tannberg, Tartu, Ilmamaa, 2005, lk 338–355.

Vahtre, S., 'Sulaaeg' - *Eesti ajalugu. VI, Vabadussõjast taasiseseisvumiseni*, toim. S. Vahtre, Tartu, Ilmamaa, 2005, lk 288–302.

Veski, K., Kreegipuu, T., 'Vaenlase ja kangelase kuvand eestikeelsetes originaalõpikutes aastail 1947–1953' - *Nõukogude Eesti külma sõja ajal*, koost. T. Tannberg, toim. M. Orav, Tartu, Eesti Ajalooarhiiv, 2015, lk 200–217.

Wiesner-Hanks, M. E., *Gender in History*, Blackwell Publishing, 2005.

Wodak, R., *Gender and Discourse*, London, Sage Publications, 1997.

Käsikirjalised uurimused

Hiiemaa, K., *Aafrika imago eestikeelses trükisõnas*, Tartu, Tartu Ülikooli Kirjastus, 2009.

Linnap, P., *Vaateid Eesti fotole: (1940–1990. aastad)*, Magistritöö, Eesti Kunstiakadeemia, 2001.

Mõistlik, Anu, *Nõukogude naisideaal Eesti ajakirjanduses 1950. aastatel ja 1970. aastate teisel poolel*, Bakalaureusetöö, Tartu, Tartu Ülikool, 2003.

Pall, Helena, *Nõukogude naise kuvand ajakirjas Nõukogude Naine aastatel 1945–1991*, Magistritöö, Tartu, Tartu Ülikool, 2011.

Käsiraamatud

EE 8, Eesti Entsüklopeedia, Tallinn, Eesti Entsüklopeediakirjastus, 1995.

ENE 4, Eesti Nõukogude Entsüklopeedia, Tallinn, Valgus, 1989.

Summary

The Image of Woman in the Magazine Pilt ja Sõna

The Soviet Union's goal was to raise a new Soviet person, this included creating a new Soviet woman and the authorities used media to propagate this ideology. The aim of this bachelor's thesis was to explain the image of woman in Soviet magazine Pilt ja Sõna that was published in 1941 and 1946–1966. The research analyses the journal's visuals (photos and drawings) and texts to fulfil this purpose. The thesis uses a constructivist theory which sees that people's knowledge about themselves and their surroundings is constructed and their behaviour is influenced by it. Another goal was to figure out how the image changed over time. The women were wanted to use as a labour force and that is why the myth of equality was created. Studying the woman's image is important to understand how women have been positioned and what roles they have had throughout history.

The first paragraph of the thesis focused on terminology and theories. There was defined the image and stereotype, how they are formed and how they influence the society. Soviet's equality was connected to the feminist movement and so the next subsection explained the formation and change of feminism in 20th century. There was explained the essence and influence of propaganda as well. The second paragraph studied the historical context. First, there was an overview of Estonian Soviet Socialist Republic (Estonian SSR) in 1941–1966. Secondly, there was pointed out the essence and importance of journalism and photography, and the problems related to them in Estonian SSR. The censorship influenced the publications which is why there was an overview of that too. The last paragraph analysed the magazine Pilt ja Sõna.

It is important to consider that the communist party controlled the media, this includes Pilt ja Sõna. Because of the control, the magazine had to transmit communist ideas and that is why it included propagandistic content. The magazine reflected everyday events, although the truth was distorted because of ideology and propaganda. It was possible to research the women's role in soviet society and make an overview of how the soviet authorities wanted to portray women. As the image is created with the known facts and values of an individual, then it was important for the soviet authorities that they matched with their own thoughts. That is why there was sovietising and forcing of ideas by propaganda.

There were four main ways how women were represented in *Pilt ja Sõna*: woman as a plenipotentiary citizen, working woman, woman as a mother and housewife, and fashionable woman.

The Soviet Union wanted to propagate the idea that a woman is not just a housewife or a mother, but a plenipotentiary citizen. The image of a woman as a plenipotentiary citizen was expressed in that she could go voting and be a candidate in the elections. This representation emphasized that women had equal rights with men in the Soviet Union. Coverage of elections in the magazine decreased in the second half of its publication. The image of a woman as a communist citizen was expressed in that she fought for the Soviet Union in the war and was against fascism. The image of patriotic and loyal woman to her country was created through this. The representation of a woman as a communist citizen was created through texts that emphasized how women fight for patriotic and communist principles and is a leading force in international events because of her plenipotentiary citizen status.

The purpose of the working woman image in soviet propaganda was to weaken traditional family values and gender roles. In reality, the reason why women went to work was because there were not enough men around during the war. A woman is often portrayed as hardworking and clever in the magazine *Pilt ja Sõna*. It is emphasized that women could work in all industry fields and made up the majority of workers there. The image of female workers is very positive as they are presented as efficient people who receive recognition for their hard work. It is also presented that women have the opportunity to continuously get promoted.

Although the Soviet Union wanted to weaken the conservative family values, the role of being a mother remained important when shaping the image of a woman. This was evident in the magazine *Pilt ja Sõna*. However, the attitude towards motherhood was fit to the Soviet Union as being a mother and raising children was seen as the task of raising a child into a communist citizen. The mother title was highly regarded and was recognised with orders or medals. It created an image that also represented woman as a caring mother, but at the same time it emphasized that a woman's role was not only to be a mother. It was pointed out that a woman can leave her child in childcare and go to work herself. There was also added that a woman did not always have to be in the role of a housewife thanks to the technological development in the Soviet Union.

The publication also created an image of a fashionable woman. A woman is represented as feminine and stylish through fashion photos in the magazine *Pilt ja Sõna*. There were introductions of new fashion trends through photos and texts. There were also photo reports from fashion shows in the magazine. *Pilt ja Sõna* reflected woman as feminine because it emphasized how a woman likes to be fashionable and beautiful. This image is consistent throughout the period of publication of the magazine.

In order to create the image of a woman, *Pilt ja Sõna* magazine constantly compared the society of the Soviet Union with western countries. It pointed out that the situation for soviet women was better. This can also be explained by the propaganda war during the Cold War, where the greatest powers wanted to impose their ideology.

Illustrative photos played an important role in the magazine, as if they were proof that the society of the Soviet Union functioned that way. The textual content helped to understand what message the Soviet authorities wanted to pass on. According to the image created by the magazine *Pilt ja Sõna*, a woman was a plenipotentiary citizen who had the opportunity to work in any field. At the same time, the role of women as mothers and housewives did not disappear.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Marian Laur (09.09.2001)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Naise kuvand ajakirjas Pilt ja Sõna”, mille juhendajad on Karin Veski (PhD) ja Tõnu-Andrus Tannberg (PhD)
 - 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 22.05.2023